

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง จังหวัดลพบุรี

Cultural Identity of Taladlang Community, Lopburi Province

ฐิติมาพร พามา¹ และ กฤตพร ห้าวเจริญ²

Thitimaporn Pama¹ and Kritaporn Haocharoen²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี 12121

Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani 12121, Thailand

E-mail: pm.thitimaporn@gmail.com¹, aey_ae@hotmail.com²

Received 26/2/2019 Revised 18/7/2019 Accepted 19/7/2019

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อวิเคราะห์และสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างจังหวัดลพบุรีโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่ออธิบายโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนตลาดล่าง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตลาดล่างมีลักษณะเด่นของโครงสร้างทางวัฒนธรรม 4 ด้าน ได้แก่ ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ ลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ และลักษณะเด่นด้านมุมมอง โดยลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นและองค์ประกอบทางธรรมชาติสร้างลักษณะเด่นในด้านอื่นๆ ให้แก่ชุมชนตลาดล่าง สำหรับองค์ประกอบทางวัฒนธรรม พบว่า คุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร) ส่งเสริมคุณค่าด้านคุณภาพของย่านชุมชนแก่ให้แก่ชุมชนตลาดล่าง ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนตลาดล่างมีความเฉพาะตัวในหลากหลายมิติซึ่งสามารถสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างได้ว่า “ลักษณะทางสถาปัตยกรรมอาคาร” มีบทบาทในการเป็นสื่อกลางถ่ายทอดประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน สามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนตลาดล่าง ทั้งในเชิงโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการทำความเข้าใจในโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะตัวของชุมชนสมควรเป็นกลไกหนึ่งที่ต้องพิจารณาในกระบวนการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ

โครงสร้างทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบทางวัฒนธรรม

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ชุมชนตลาดล่าง

Abstract

The objectives of this research are to study the structure and elements of both tangible and intangible culture, and analyze and summarize the cultural identity of Taladlang Community in Lopburi province. The research uses a qualitative method to describe the cultural structure and elements that reflect the cultural identity of Taladlang Community. The results shows that Taladlang Community has 4 distinctive characteristics of cultural structures including the retention of community structure, landscape, landmark, and perspective. The retention of community structure, in particular, has unique physical structure and elements made by both human and nature. These play an important role in helping to promote the other distinctive characteristics of Taladlang Community. In term of the cultural elements, the result show that the value of physical elements (Building) promote the quality of the old community to Taladlang Community. Moreover, the analysis of the cultural structure and cultural elements show that Taladlang Community has unique and significant cultural elements in various aspects and can be culturally identified as “physical and architectural characteristics”. This reflection of the cultural identity of the Taladlang Community shows the significance in maintaining the history of the community and community way of life.

Keywords

Structure of Cultural

Elements of Cultural

Cultural Identity

Taladlang Community

1. บทนำ

เขตเมืองเก่าลพบุรีประกอบด้วยชุมชนการค้าหลายแห่งทั้งตลาดใหม่และตลาดเก่า โดยตลาดเก่าลพบุรีจะอยู่ทางตอนบนของพื้นที่ติดกับแม่น้ำลพบุรีและเป็นจุดตัดของแม่น้ำ 3 สาย ที่เป็นชัยภูมิสำคัญสำหรับการติดต่อทางการค้า จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานและสร้างชุมชนการค้าในบริเวณริมแม่น้ำลพบุรี โดยมีชุมชนตลาดเก่าที่สำคัญของเมือง ได้แก่ ชุมชนตลาดล่าง ชุมชนตลาดบนเมือง และชุมชนตลาดท่าขุนนาง ซึ่งถือเป็นชุมชนตลาดเก่าที่มีพัฒนาการการเติบโตของชุมชนตลาดในช่วงเวลาใกล้เคียงกันโดยมีปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบริบทของชุมชนตลาดเก่าทั้ง 3 แห่ง ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต กลุ่มคน ความเชื่อ และกิจกรรมการค้าขายที่แตกต่างกันออกไป

ชุมชนตลาดล่างเป็นหนึ่งในชุมชนตลาดเก่าของเมืองลพบุรีที่ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าอย่างมาก แต่ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่องทำให้ชุมชนตลาดล่างต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าและการดำเนินชีวิตไปตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความเชื่อ รวมถึงความหลากหลายทางรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย เช่น เรือนแถวไม้ พื้นดิน ตึกแถวพื้นดิน และบ้านไม้ริมน้ำ ฯลฯ ที่เรียงรายขนานกับแม่น้ำลพบุรีและขนานถนนพระรามสร้างทัศนียภาพที่สวยงามให้ชุมชนตลาดล่างแตกต่างไปจากชุมชนการค้าอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง

ด้วยความสมบูรณ์ของด้านองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง ได้แก่ พื้นที่ธรรมชาติริมแม่น้ำลพบุรี ความโดดเด่นของสถาปัตยกรรมอาคารความโดดเด่นของถนนพระราม การคงอยู่ของร้านค้าดั้งเดิม รวมไปถึงวิถีการดำเนินชีวิตเรียบง่ายที่แต่มีเสน่ห์นั้น มีผลต่อการดึงดูดการท่องเที่ยว จึงได้รับเลือกเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายของการอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ทั้งนี้จากแผนงานเบื้องต้นมุ่งเน้นการปรับปรุงอาคารพื้นที่ริมน้ำเพื่อส่งเสริมการค้าและการท่องเที่ยวสะท้อนให้เห็นว่า “การรับรู้และยอมรับ” ในความโดดเด่นของวัฒนธรรมที่น่าเสนอผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางกายภาพเป็นหลัก

ซึ่งจะมีผลต่อการทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นแต่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตผ่านกิจกรรมการค้า การอยู่อาศัย และกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมอื่น ๆ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพสังคม วัฒนธรรมและการประกอบกิจกรรมภายในย่านจนเกิดองค์ประกอบใหม่เข้ามาแทนที่ของเดิม อาจทำให้การรับรู้ถึงความหมายของย่านนั้นไม่ชัดเจนหรืออาจหายไปได้นอกจากนี้ชุมชนตลาดล่างยังขาดการศึกษาด้านเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนปัจจัยเกื้อหนุนทางเศรษฐกิจ อาชีพ ประเพณี และลักษณะทางสังคม ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า (Pimolsathein, Y., 2012) และไม่มีการจัดการข้อมูลทางวัฒนธรรมไว้อย่างเป็นระบบ ทำให้ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายไม่ถูกรวบรวมอย่างเป็นรูปธรรม

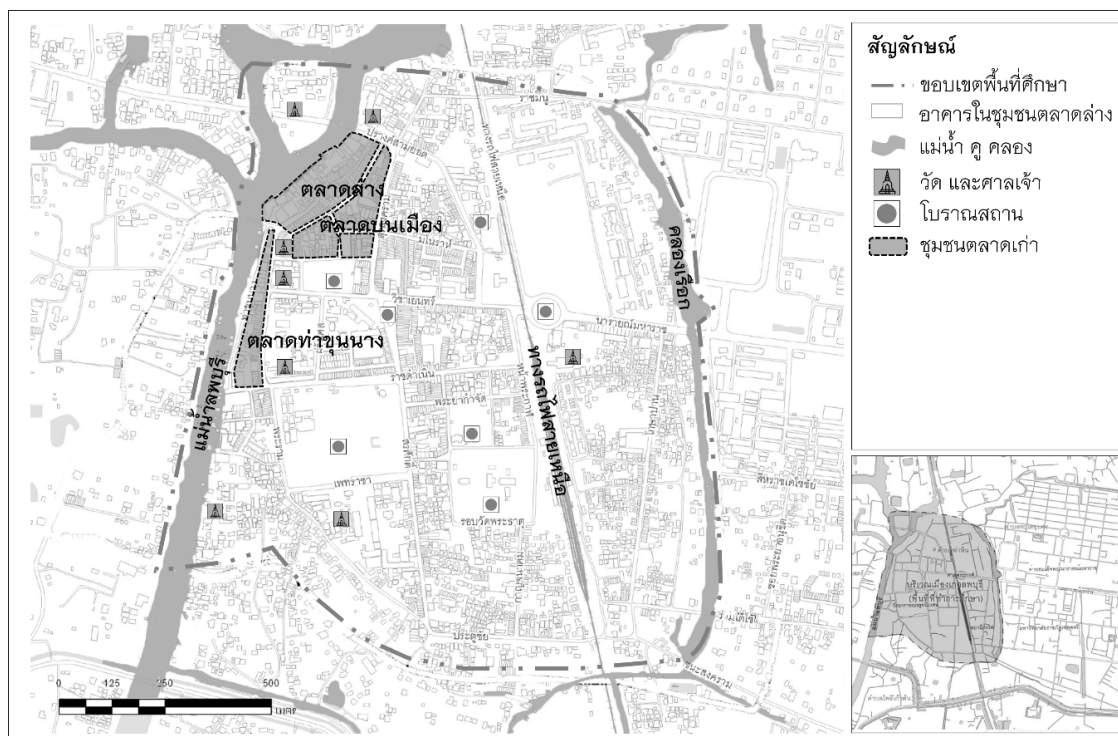
ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างในระดับโครงสร้างและองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจคุณค่าของชุมชนที่นำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนตลาดล่างในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง ที่สามารถรับรู้และยอมรับได้โดยทั่วไปและนำไปสู่การวิเคราะห์และสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างจังหวัดลพบุรี

3. พื้นที่ศึกษา

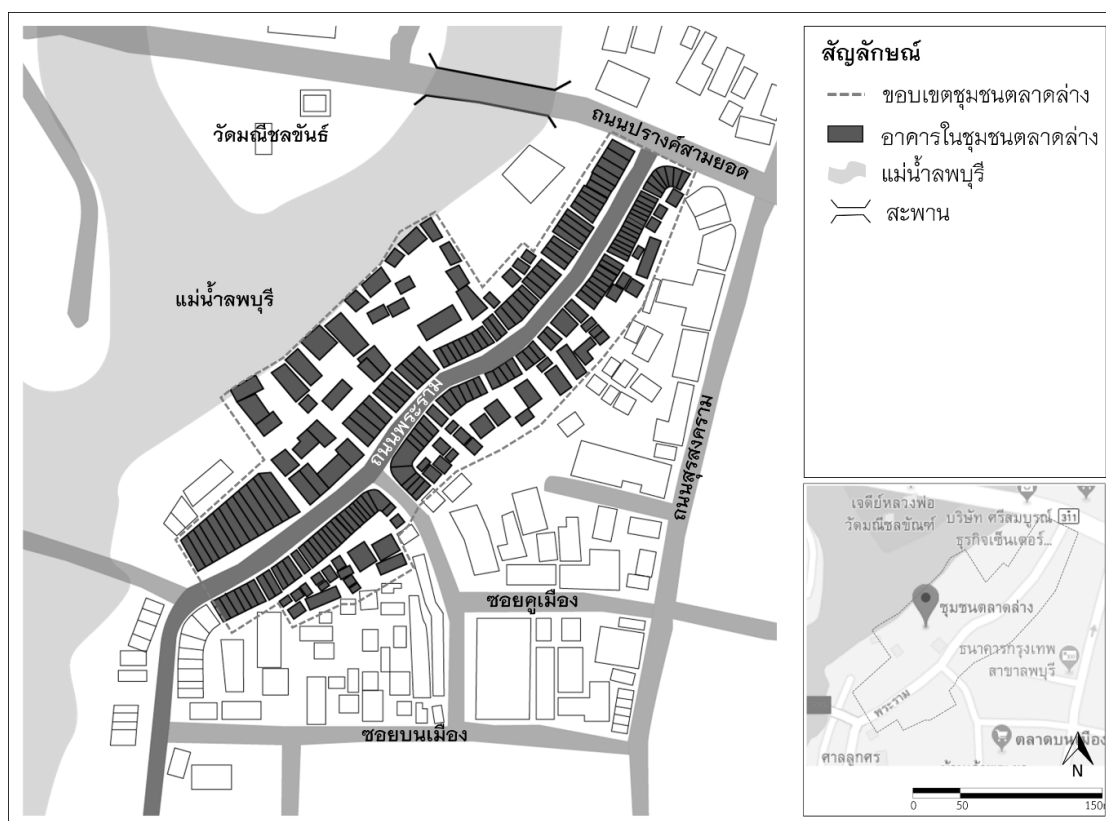
ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาเป็น 2 ระดับ คือ 1) ระดับพื้นที่รวม พิจารณาในขอบเขตพื้นที่เขตเมืองเก่าของจังหวัดลพบุรีซึ่งครอบคลุมชุมชนตลาดเก่า 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนตลาดล่าง ชุมชนตลาดท่าขุนนาง และชุมชนตลาดบนเมือง และ 2) ระดับพื้นที่เฉพาะ พิจารณาจากชุมชนตลาดที่ได้รับการพิจารณาในระดับพื้นที่รวมแล้วว่ามีคุณสมบัติในองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนโดยภาพรวมมากที่สุด เหมาะสมที่จะศึกษาในรายละเอียดเชิงลึกต่อไป

ที่มา: แผนที่จากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลพบุรี, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2562.

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรี (ระดับพื้นที่รวม)

(Study area boundary of the old market community in Lopburi Old Town (Global Level))

รูปที่ 2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนตลาดล่าง (ระดับพื้นที่เฉพาะ)
(Study area boundary of Taladlang Community (Local level))

3.1 ระดับพื้นที่รวม

ผู้วิจัยทำการศึกษารวมชุมชนตลาดเก่าในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าของจังหวัดลพบุรีตามประกาศคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า เรื่องประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าลพบุรี พ.ศ. 2553 ซึ่งครอบคลุมชุมชนตลาดเก่า 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนตลาดท่าขุนนาง ชุมชนตลาดล่าง และชุมชนตลาดบนเมือง โดยพิจารณาจากอายุของชุมชนตลาด และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงความเป็นมาของชุมชนตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรี (รูปที่ 1)

3.2 ระดับพื้นที่เฉพาะ

เป็นการศึกษาเชิงลึกเพื่อให้ทราบถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าที่มีความสมบูรณ์ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมและมีความโดดเด่นน่าสนใจมากที่สุด (รูปที่ 2) หลังจากศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้งด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดเก่าในระดับพื้นที่รวมแล้วนั้น โดยการศึกษาในระดับพื้นที่เฉพาะจะศึกษาโดยละเอียดทั้งในเชิงโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ซึ่งอาศัยการรวบรวมข้อมูลของพื้นที่ศึกษาทั้งจากการสำรวจพื้นที่ภาคสนาม ประกอบกับการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์จากผู้อยู่อาศัย ผู้ประกอบการ และบุคคลสำคัญของชุมชนเพื่อสืบถึงประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) เพื่ออธิบายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเริ่มต้นจากการสำรวจชุมชนตลาดเก่าในเขตพื้นที่เมืองเก่าของจังหวัดลพบุรีซึ่งครอบคลุมชุมชนตลาดเก่า 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนตลาดล่าง ชุมชนตลาดท่าขุนนาง และชุมชนตลาดบนเมือง ทั้งจากเอกสารและสภาพพื้นที่จริง โดยพิจารณาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมโดยรวมในด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมของชุมชนและพื้นที่โดยรอบ เพื่อค้นหาชุมชนตลาดเก่าที่มีความสมบูรณ์ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมและมีความโดดเด่นน่าสนใจมากที่สุดนำมาสู่การศึกษาในระดับพื้นที่เฉพาะที่เป็นการศึกษาในโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม

ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่า โดยอาศัยการรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม แบบสำรวจความคิดเห็นและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

กลุ่มตัวอย่างการวิจัยในครั้งนี้จะใช้กับการศึกษาในระดับพื้นที่เฉพาะ ที่ต้องอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลของชุมชนตลาดเก่าในระดับที่มีความละเอียดมากกว่าการศึกษาในระดับภาพรวม ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มบุคคลทั่วไปและกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ กลุ่มบุคคลทั่วไป มีจำนวน 20 คน แบ่งเป็น 1) บุคคลที่พักอาศัย หรือทำการค้า หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน จำนวน 10 คน และ 2) บุคคลภายนอกที่เข้ามาเยือน หรือเข้ามาทำงาน หรือนักท่องเที่ยว จำนวน 10 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ ไม่จำกัดเพศ และอายุแต่กลุ่มตัวอย่างนี้ต้องมีประสบการณ์ในชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่จะสามารถให้ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนตลาดล่าง ทั้งในเชิงโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้ และสำหรับกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน มีจำนวน 5 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนผู้นำทางศาสนา หรือกลุ่มคนที่เคยประกอบอาชีพดั้งเดิมในชุมชน มีอายุ 60 ปีขึ้นไปหรือเป็นบุคคลที่ ทราบเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน หรือรู้จักบุคคลสำคัญในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นกลุ่มอายุที่มีความรู้ความเข้าใจในองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ เหตุการณ์สำคัญ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชุมชน

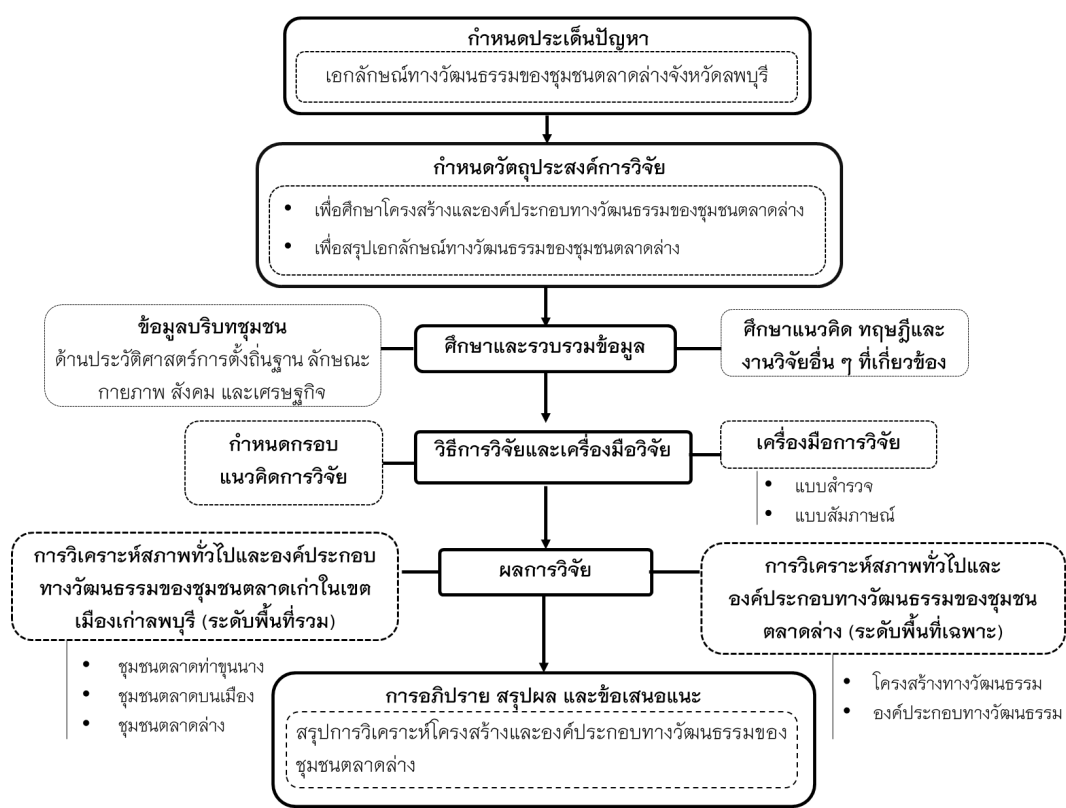
เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้คำถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็น และมีบางส่วนของคำถามที่ใช้ภาพประกอบเพื่อให้เห็นภาพตามและเพิ่มความเข้าใจในคำถามมากยิ่งขึ้น โดยพัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการใช้แบบสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และการสำรวจข้อมูลความคิดเห็น (Checklist) (ตารางที่ 1)

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งเอกสารที่ได้จากการศึกษา และข้อมูลจากการขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและผู้นำชุมชน รวมถึงข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจ และการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างข้างต้นมาทำการจัดลำดับความสำคัญ ตรวจสอบความถูกต้อง

ตารางที่ 1 เครื่องมือการวิจัย (Research instrument)

ตัวแปร	เครื่องมือการวิจัย			
	แบบสัมภาษณ์		แบบสำรวจ	
	บุคคลสำคัญ (5 คน)	บุคคลทั่วไป (20 คน)	แบบสำรวจข้อมูล ความคิดเห็น (Checklist) (บุคคลทั่วไป)	แบบสำรวจด้าน กายภาพ
โครงสร้างทางวัฒนธรรม				
1. ทางสัญจร (Paths)		/	/	/
2. ย่าน (Districts)		/	/	/
3. ขอบเขต (Edges)		/	/	/
4. จุดสังเกต/จุดหมายตา (Landmark)		/	/	/
5. จุดรวม/ศูนย์รวม (Nodes)		/	/	/
องค์ประกอบทางวัฒนธรรม				
1. รูปธรรม ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น	/	/	/	/
2. นามธรรม				
2.1 เกี่ยวกับคนและกลุ่มคน ได้แก่ บุคคลสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์	/	/	/	
2.2 เกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ รูปแบบการ ดำเนินชีวิต แบบแผนทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน	/	/	/	

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562.

รูปที่ 3 ขั้นตอนการวิจัย (Research Methodology)

สมบูรณ์ของข้อมูล และทำการวิเคราะห์ สรุปข้อมูลเพื่อ ค้นหาโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่า โดยนำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนา ทั้งนี้จากกระบวนการ ทั้งหมดในการศึกษาสามารถสรุปขั้นตอนการวิจัยได้ ดังรูปที่ 3

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรในการศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี ได้แก่ แนวคิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ แนวคิด เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ของเมือง เอกลักษณ์และลักษณะ เฉพาะของเมือง รวมไปถึงเกณฑ์การวิเคราะห์ความสำคัญ ของโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในเอกสาร วิชาการตลอดจนงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาสู่การ กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย

การศึกษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลาดล่างจังหวัดลพบุรีเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ถึง “องค์ประกอบทางวัฒนธรรมทางด้านกายภาพ” ที่แสดง ถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ปรากฏการณ์ ทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural geography) สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม (Kitrackool, N., 1985 & Phongprayoon, C., 1993) พิจารณาจากโครงข่ายการสัญจร เส้นแบ่งเขต การรวมกลุ่ม ของอาคาร และลักษณะพิเศษอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็ พิจารณา “องค์ประกอบทางวัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจ” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มาพร้อมการตั้งถิ่นฐานและมีอิทธิพล ต่อการขยายตัวเป็นเมือง เช่น บริเวณเส้นทางคมนาคม ดัดกันหรือบริเวณจุดเชื่อมต่อของเส้นทางคมนาคม (Phongprayoon, C., 1993) ซึ่งจะพิจารณาลักษณะทาง เศรษฐกิจที่สะท้อนให้เห็นในเชิงกายภาพอย่างชัดเจน ได้แก่ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรมและการ ประกอบอาชีพ ประเภทสินค้า และรูปแบบการค้าขาย นอกจากนี้ยังพิจารณาถึง “องค์ประกอบทางวัฒนธรรม ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม” ที่แสดงถึงบทบาททาง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของผู้คนและวิถีชีวิตของ คนในพื้นที่ที่เชื่อมโยงไปสู่แหล่งที่ตั้งผ่านการทำกิจกรรม ต่าง ๆ (Spencer & Thomas, 1969) โดยพิจารณา องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ เชื้อชาติ แบบแผนการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณี

ประวัติศาสตร์ ตำนานและความเชื่อ รวมไปถึงบริบท โดยรอบที่จะทำให้ทราบประวัติและความสำคัญของ องค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ของชุมชนตลาดเก่า นั้น ๆ ซึ่ง จะนำไปสู่การค้นหาชุมชนตลาดเก่าที่มีความสมบูรณ์ของ องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมต่อการศึกษาลึก ในระดับพื้นที่เฉพาะเพื่อสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของ ชุมชนตลาดเก่า ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาและวิเคราะห์ ความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม โดยศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายหลักเกณฑ์ สำหรับวิเคราะห์ความสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชนและ ย่านการค้าเก่าไว้ในหลายประเด็นและมีแนวคิดบางส่วน ที่มุ่งนำเสนอในการวิเคราะห์ความสำคัญขององค์ประกอบ ทางวัฒนธรรมของชุมชนในด้านกายภาพโดยเฉพาะ อาคารตึ้นนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการประยุกต์องค์ความรู้จาก 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาองค์ประกอบ ทางกายภาพด้านสถาปัตยกรรม (Feilden, B. M., 2003) และมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่าน ชุมชนเก่า (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2012) เพื่อใช้เป็น ประเด็นในการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทาง วัฒนธรรม รายละเอียด ดังนี้

“โครงสร้างทางวัฒนธรรม” จะศึกษาองค์ประกอบ ทางกายภาพของเมืองที่เรียกว่าจินตภาพ (Image) หรือ ภาพรวม (Structure) แล้ววิเคราะห์ความสำคัญของ โครงสร้างชุมชน โดยผู้วิจัยจึงแบ่งประเด็นในการพิจารณา ความสำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตาม การพิจารณาคูณค่าความสำคัญและองค์ประกอบทาง กายภาพ (ประเภทชุมชน) ประกอบด้วย 4 ลักษณะเด่น ได้แก่ 1) ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ พิจารณาลักษณะโครงสร้างของชุมชนในการตั้งถิ่นฐาน 2) ลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ พิจารณาลักษณะทางภูมิทัศน์ ที่แสดงออกถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชน 3) ลักษณะเด่น ทางภูมิสัญลักษณ์ พิจารณาองค์ประกอบชุมชนที่เป็น ภูมิสัญลักษณ์ทั้งที่มนุษย์สร้างและธรรมชาติ และ 4) ลักษณะเด่นด้านมุมมอง พิจารณาจากภาพรวมของชุมชน (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2012)

สำหรับ “องค์ประกอบทางวัฒนธรรม” ตามเกณฑ์ การแบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมนั้น สามารถ จำแนกได้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ 2) ด้านสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น และ 3) ด้าน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็น

นามธรรม (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2005) ซึ่งในการวิเคราะห์ความสำคัญขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมนั้น จะพิจารณาตามหมวดหมู่ขององค์ประกอบที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) ด้านองค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร) และ 2) ด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า (ประเภทชุมชน) (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2012 and Feilden, B. M., 2003) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ตัวแปรบางส่วนในแนวคิดและมาตรฐานการพิจารณาในข้างต้นมาใช้เป็นตัวชี้วัดการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งต้องตัดตัวแปรบางส่วนที่ยากต่อการศึกษาหรือจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญในการพิจารณาเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับขอบเขตด้านเนื้อหา และสภาพพื้นที่ศึกษาของชุมชนตลาดเก่าในปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้น (sense of place) ส่งผลให้เกิดจินตภาพของเมือง (city image) อันประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่โดดเด่นของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การรับรู้จดจำได้ง่ายและเกิดความตระหนักในคุณค่าของสภาพแวดล้อมนั้น (Garnham, H. L. 1985) ดังนั้นในการศึกษาและวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ การวิจัยจึงมีขอบเขตด้านเนื้อหาครอบคลุมตัวแปรในข้างต้นซึ่งนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย ดังรูปที่ 4 ซึ่งตัวแปรที่ใช้พิจารณาในการวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างนั้นได้จากการประยุกต์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ขอบเขตเนื้อหาในด้านอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับตัวแปรในข้างต้นจึงไม่นำมาพิจารณาในการศึกษาครั้งนี้

6. ผลการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้มีการแบ่งการศึกษาเป็น 2 ระดับ จึงแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับพื้นที่รวม: การวิเคราะห์สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรี และ 2) ระดับพื้นที่เฉพาะ: การวิเคราะห์สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างจังหวัดลพบุรี

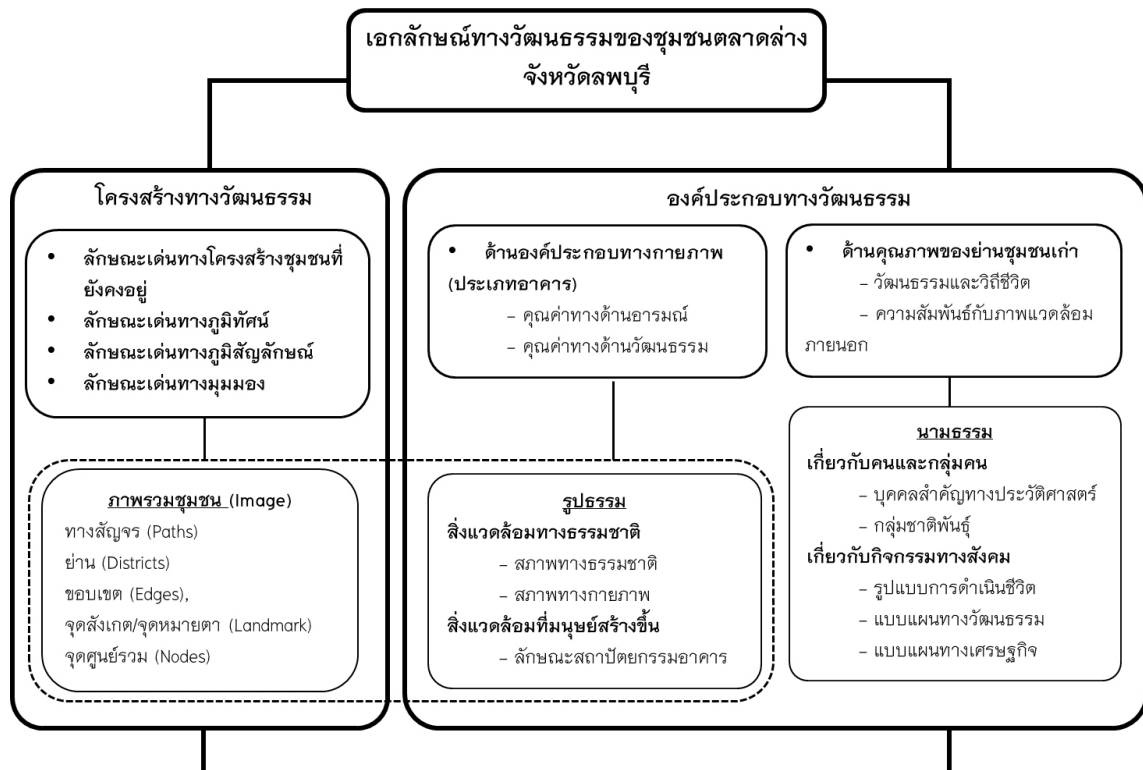
6.1 ระดับพื้นที่รวม: การวิเคราะห์สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรี

เนื่องจากพื้นที่เขตเมืองเก่าของจังหวัดลพบุรี ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถาน วัด วัง คูเมืองเก่า รวมถึงชุมชนตลาดเก่าหลายแห่งที่มีการตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยและทำการค้ามานาน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เฉพาะตัว รูปแบบสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น และทัศนียภาพชุมชนตลาดเก่าที่สวยงาม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชนตลาดเก่าจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนตลาดท่าขุนนาง ชุมชนตลาดบนเมือง และชุมชนตลาดล่าง โดยจำแนกประเด็นการศึกษาเป็น 3 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านกายภาพ 2) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ และ 3) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านสังคมและวัฒนธรรม

6.1.1 ชุมชนตลาดท่าขุนนาง

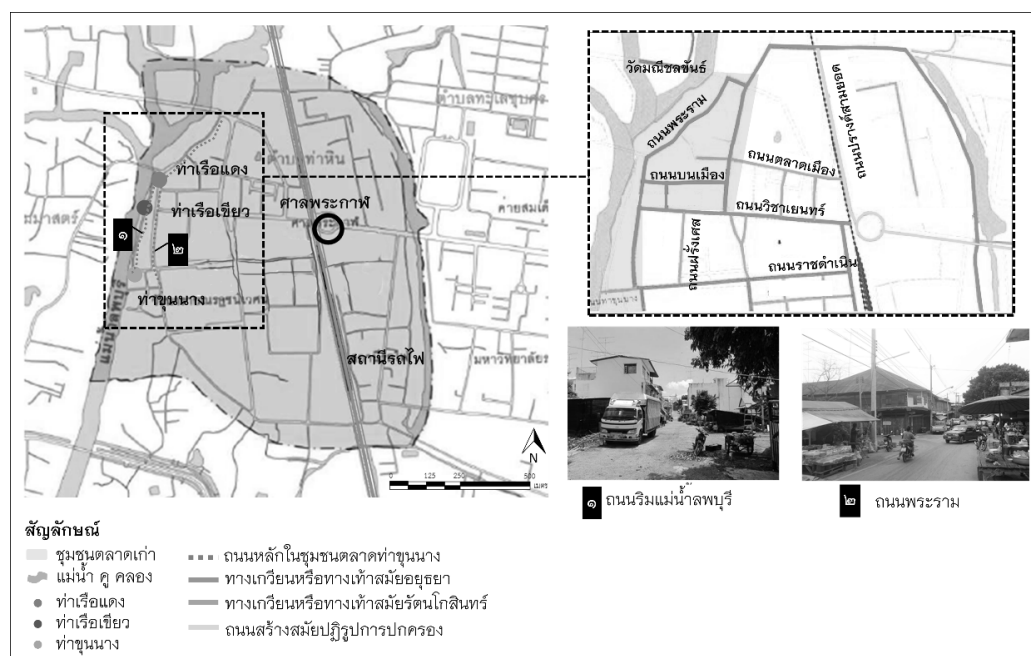
ชุมชนตลาดท่าขุนนาง เป็นตลาดที่มีมาตั้งแต่เดิม คาดว่าเกิดขึ้นในสมัยอยุธยาอยู่บริเวณถนนพระรามซึ่งเป็นถนนสายเศรษฐกิจสำคัญตั้งแต่อดีตถนนสายนี้มีตลาดอยู่ 2 แห่งที่สำคัญคือตลาดท่าขุนนางและตลาดล่างชาวบ้านนิยมเรียกตลาดท่าขุนนางว่าตลาดบน เพราะเป็นตลาดและท่าจอดเรือที่อยู่ใกล้พระราชวังแต่อยู่ถนนสายเดียวกันกับตลาดล่าง คือ ถนนพระราม จึงมีการเรียกชื่อตามลักษณะความสูงต่ำของพื้นที่และจากการศึกษาโดยภาพรวม ของชุมชน และองค์ประกอบโดยรอบพบว่า

1) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านกายภาพ ชุมชนตลาดท่าขุนนางมีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมของชุมชนในช่วงเวลาเดียวกับชุมชนตลาดล่างโดยในยุคแรกมีเส้นทางเดินทางทางบกเป็นถนนลูกรังใช้เป็นทางเดินและทางเกวียน ขนาดกว้างเพียง 1-2 เมตร ทอดยาวมาจากชุมชนตลาดล่างลงมาถึงตลาดท่าขุนนางปัจจุบันพัฒนาเป็นถนนพระราม และมีถนนสายย่อยเข้าถึงบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำลพบุรี (รูปที่ 5) ในอดีตเคยเป็นท่าเรือของขุนนางที่จะเดินทางไปพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์เรียกว่าท่าขุนนาง ซึ่งถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงอยู่อันสะท้อนความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่สำหรับสถาปัตยกรรมอาคารในชุมชนพบว่ามีอาคารที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในชุมชนตลาดท่าขุนนางจำนวนไม่มากและอาคารมีสภาพทรุดโทรม เป็นเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นใช้วัสดุเป็นไม้ทั้งหมดและยังคงมีการอยู่อาศัยบริเวณริมแม่น้ำลพบุรี ส่วนศาสนสถานที่สำคัญในชุมชนคือ วัดเสาชงทอง ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562.

รูปที่ 4 กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

ที่มา: แผนที่จากกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2562.

รูปที่ 5 แผนที่แสดงโครงข่ายการคมนาคม และท่าเรือในชุมชนตลาดท่าขุนนาง
(The map shows transportation network and port of Taladthakunnang Community)

แต่วิหารด้านในสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ๕
 เนื่องจากมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับวังนารายณ์ ๕
 (Natural and Cultural Environmental Conservation
 Department, 2005)

2) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบัน
 กิจกรรมการค้าในชุมชนตลาดทำขุนนางค่อนข้างเงียบเหงา
 ไม่มีการค้าขายมากนักส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัยเพียงอย่าง
 เดียว ร้านค้าส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่และค้าขายมา
 ตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่ารูปแบบการค้าเปลี่ยนแปลงไปทำให้
 ประชากรในชุมชนออกไปรับจ้างทำงานในเขตเมืองใหม่
 บางส่วนประกอบอาชีพประมง และค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ
 มีลักษณะเป็นรถเข็นค้าขายเท่านั้น

3) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านสังคมและวัฒนธรรม
 คนในชุมชนมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายถึงแม้จะ
 ไม่ได้ทำการค้าขายเช่นเดิมเหมือนในอดีต ประชากรส่วน
 ใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน
 เนื่องจากประชากรในชุมชนมีเชื้อชาติไทยจึงมีการร่วมงาน
 ประเพณีและทำบุญกับวัดใกล้เคียง ชุมชน คือ วัดเสาชิงทอง
 นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับศาลลูกศรในเรื่อง
 การคุ้มครองชุมชนให้รอดพ้นจากเหตุเพลิงไหม้ และ
 สำหรับด้านประวัติศาสตร์ ในอดีตชุมชนตลาดทำขุนนาง
 มีความเจริญทางการค้าอย่างมากในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช ทำหน้าที่ตรงนี้ค่อนข้างคึกคัก เพราะ
 เป็นเส้นทางที่บรรดาขุนนางและราชทูตจากที่ต่าง ๆ ใช้
 เพื่อเดินทางขึ้นสู่พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ มีบันได
 51 ขั้น เชื่อมเข้าไปยังด้านหลังของวังนารายณ์ ๕ (Nitikul,
 S., 2013) และในปัจจุบันยังคงปรากฏศาลาริมน้ำจุลลาล
 สวยงามหลงเหลืออยู่แต่ก็มีสภาพทรุดโทรมลงไปตามกาล
 เวลา (รูปที่ 6)

6.1.2 ชุมชนตลาดบนเมือง

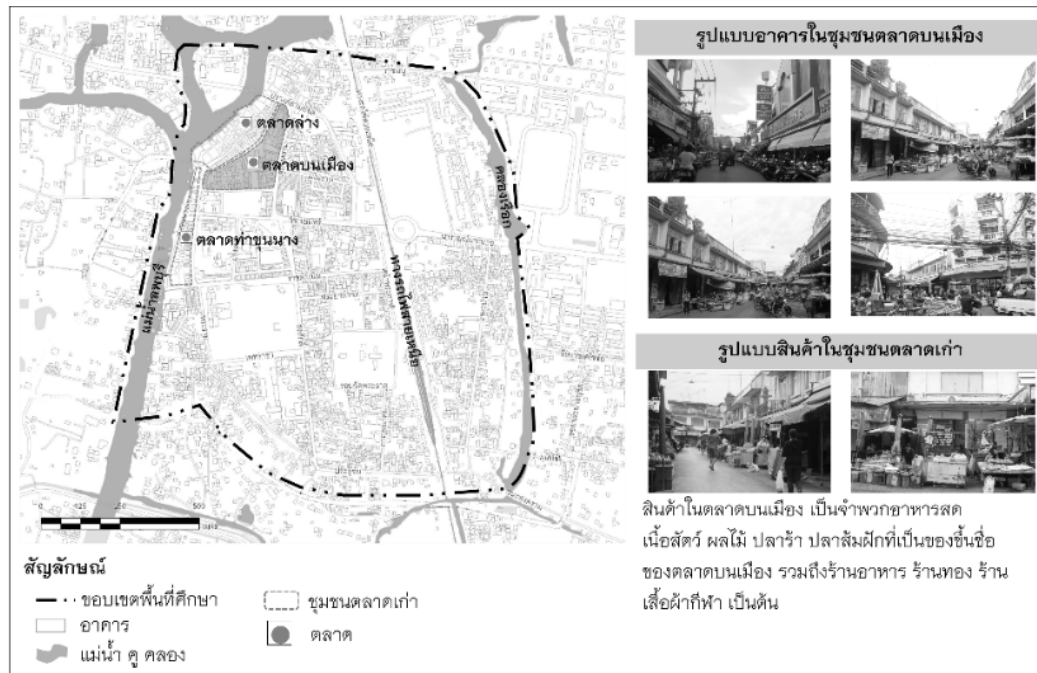
1) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านกายภาพ ชุมชน
 ตลาดบนเมืองมีความหลากหลายของสถาปัตยกรรมใน
 แต่ละยุคสมัยที่แสดงถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่
 ยาวนาน โดยอาคารเกือบทั้งหมดในชุมชนยังคงมีการใช้
 ประโยชน์อยู่ทั้งการค้าขายและการอยู่อาศัยเมืองส่วนมาก
 เป็นอาคารที่เกิดขึ้นในยุคภายหลังการปกครองสมัย
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม อาคารมีความเรียบง่ายไม่ประดับ
 ตกแต่งมาก โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคาแบน
 และมีกันสาดยื่นจากผนัง (Natural and Cultural
 Environmental Conservation Department, 2005) ใน
 ด้านศาสนสถานที่สำคัญในชุมชนตลาดบนเมืองมีความ
 หลากหลายของศาสนสถาน เนื่องจากประชากรในชุมชน
 ตลาดบนเมืองส่วนมากเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวจีน
 ตั้งเดิมที่อยู่อาศัยและทำการค้ามาช้านาน จึงมีศาสนสถาน
 ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ คือ การบูชา
 เทพเจ้าที่ศาลหลักเมือง และศาลลูกศร และมีส่วนร่วม
 ในการจัดงานประเพณีประจำปี เช่น ประเพณีตรุษจีน
 สารทจีน และจัดจั่วประจำปี ร่วมกับชาวไทยเชื้อสายจีนใน
 ชุมชนตลาดข้างเคียง

2) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ ชุมชน
 ตลาดบนเมืองเป็นตลาดเก่าที่มีความคึกคักของกิจกรรม
 เศรษฐกิจมากที่สุดในปัจจุบันเมื่อเทียบกับชุมชนตลาดเก่า
 ข้างเคียง ด้วยรูปแบบการค้าขายที่มีความหลากหลาย
 ประกอบไปด้วยตลาดสด และตลาดสินค้าอุปโภค บริโภค
 รวมถึงร้านค้าบริการอื่น ๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้การ
 ค้าขายในชุมชนตลาดบนเมืองค่อนข้างคึกคัก (รูปที่ 7) โดย
 ช่วงเวลาเช้าจึงเป็นการค้าขายในโซนตลาดสดบริเวณถนน
 บนเมือง มีสินค้าขึ้นชื่อของเมืองลพบุรี เช่น ปลาแรด ปลาสาม

รูปที่ 6 บันไดและศาลาทำน้ำที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดทำขุนนาง
 (Stairs and pavilions with historical significance of Taladthakunnang community)

ที่มา: ภาพถ่ายจากสำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี, 2562.

ที่มา: แผนที่จากสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลพบุรี, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2562.

รูปที่ 7 รูปแบบอาคารและกิจกรรมการค้าขายในชุมชนตลาดบมเมือง (Building styles and trading activities in Taladbonmaung Community)

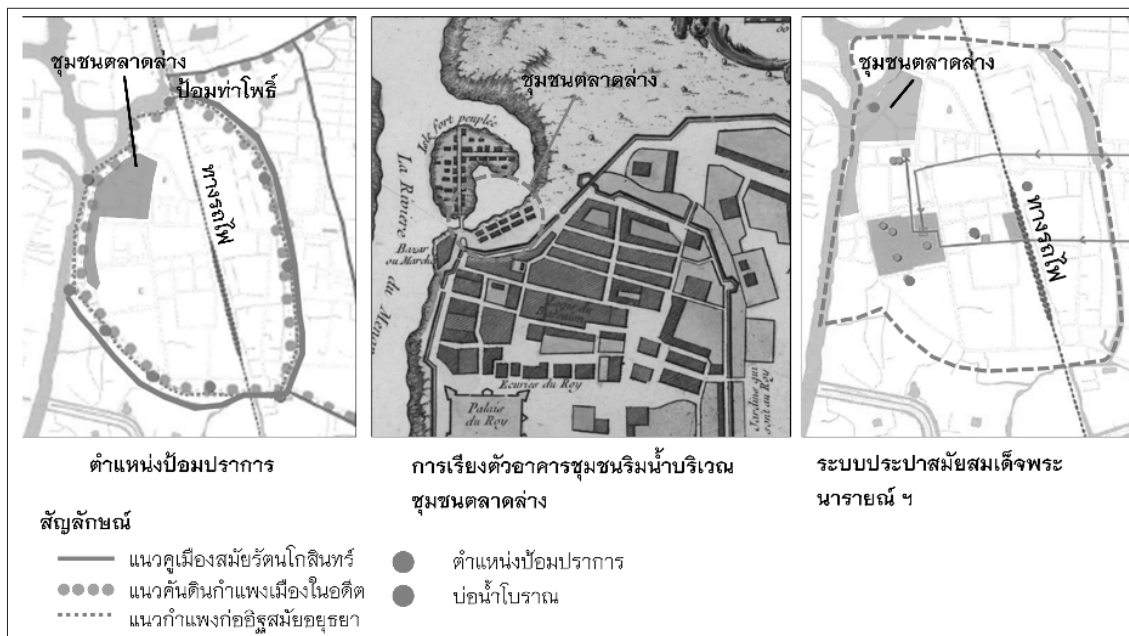
พัก ผักกาดตอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีรถเข็นขายสินค้าเข้ามาขายข้างถนนสัปดาห์ละจำนวนมาก ส่วนอาคารพาณิชย์และตึกแถวในชุมชนจะเป็นร้านบริการและร้านอาหาร ส่งผลให้ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป

3) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านสังคมและวัฒนธรรมรูปแบบทางสังคมและการอยู่อาศัยหรือทำการค้าขายของชุมชนตลาดบมเมืองค่อนข้างแตกต่างไปจากชุมชนตลาดเก่าทั่วไป เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ทำให้มีความหลากหลายของประชากรในชุมชนและส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ประกอบกับการมีตลาดสดในพื้นที่ชุมชนตลาดบมเมืองทำให้มีพ่อค้าแม่ค้าจากหลายพื้นที่พลัดเปลี่ยนเข้ามาขายสินค้าในชุมชนทำให้ไม่มีโอกาสในการปฏิสัมพันธ์กันมากนัก แต่เนื่องจากประชากรในชุมชนส่วนมากเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งอพยพจากตลาดล่างและตลาดท่าขุนนางเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณตลาดบมเมืองมากขึ้นเพื่อประกอบกิจการการค้า จึงทำให้ประชากรในชุมชนตลาดบมเมืองและชุมชนตลาดล่างมีความเคารพนับถือทั้งพุทธศาสนาและบูชาเทพเจ้าเช่นเดียวกัน

6.1.3 ชุมชนตลาดล่าง

ชุมชนตลาดล่าง ตั้งอยู่บริเวณถนนพระรามซึ่งเคยเป็นถนนสายการค้าที่สำคัญของเมืองเก่าลพบุรี ที่ตั้งของชุมชนตลาดล่างจะอยู่ถัดจากตลาดท่าขุนนางขึ้นไปทางด้านทิศเหนือ ซึ่งในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองถือว่าตลาดล่างมีความรุ่งเรืองทางการค้ามากกว่าตลาดท่าขุนนาง มีสินค้าที่หลากหลายทั้งในจังหวัดลพบุรี พื้นที่จังหวัดใกล้เคียงและสินค้านานาชาติ อีกทั้งยังเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้าและผู้คนในการเดินทางทางเรือเนื่องจากมีท่าเรือเขียวและท่าเรือแดงเป็นท่าเรือสำคัญสำหรับเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด ซึ่งจากการศึกษาภาพรวมของชุมชน และองค์ประกอบโดยรอบพบว่า

1) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านกายภาพ ชุมชนตลาดล่างมีพัฒนาการของระบบโครงข่ายคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงเส้นทางเก่าและทางเกวียนในอดีตเช่นเดียวกับชุมชนตลาดท่าขุนนาง มีถนนสายหลัก คือ ถนนพระราม ที่ตัดผ่านชุมชนตลาดล่างแบ่งชุมชนเป็นสองฝั่งและทอดยาวไปจนถึงตลาดท่าขุนนาง โดยถนนพระรามถือเป็นถนนหลักที่มีมานานตั้งแต่สมัยอยุธยาและเป็นเส้นทางในการเชื่อมต่อ

ที่มา: แผนที่จากกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2562.
รูปที่ 8 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดล่าง
 (Historical evidence showing settlements of Taladlang Community)

ทางการค้าระหว่างชุมชนที่เคยเป็นตลาดท่าเรือ และด้วยลักษณะชุมชนที่เป็นเรือนแถวทอดตัวขนานกับถนนและแม่น้ำลพบุรีทำให้มีการใช้พื้นที่หลังเรือนแถวเพื่อยุอาคัยทั้งสองฝั่งถนน จึงมีรูปแบบการเข้าถึงโดยใช้ตรอกซอยเข้าชุมชน ทางเดินไปท่าเรือ เพื่อเข้าไปยังชุมชนด้านในและบ้านริมน้ำจึงส่งผลต่อการออกแบบอาคารแถวในชุมชนให้มีลักษณะขั้วประตู

สำหรับด้านสถาปัตยกรรมชุมชนตลาดล่างมีความสมบูรณ์และความหลากหลายของอาคารเก่าของชุมชน ได้แก่ เรือนแถวไม้ และตึกแถวสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงครามที่พบจำนวนมากกว่าชุมชนตลาดอื่น ๆ ซึ่งอาคารยังคงมีการใช้ประโยชน์อยู่และมีการรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมไว้ใกล้เคียงกับของเดิม (ตามหลักฐานภาพถ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5) บางส่วนต่อเติมเพื่อเพิ่มความแข็งแรงในการอยู่อาศัยและทำการค้า พบอาคารไม้ริมน้ำและบ้านเดี่ยวในชุมชนที่มีการปรับปรุง ก่อสร้างใหม่ นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานสำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีนคือ ศาลลูกศรและศาลหลักเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือและทิศใต้ของชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ตำนานของชุมชนในด้านการคุ้มครอง ปกป้องรักษาชุมชน

ในด้านหลักฐานประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดล่างถือเป็นชุมชนการค้าที่เกิดขึ้นมายาวนานพร้อม ๆ กับชุมชนตลาดท่าขุนนางแต่เป็นชุมชนตลาดเก่าที่มีหลักฐาน

แสดงถึงความเป็นชุมชน ได้แก่ แผนที่เมืองเก่าที่แสดงตำแหน่งชุมชนตลาดล่าง แนวกำแพง คันดิน ป้อมปราการท่าเรือ รวมไปถึงหลักฐานแสดงตำแหน่งบ่อน้ำโบราณที่สะท้อนว่าชุมชนตลาดล่างมีพัฒนาการและการพัฒนาชุมชนการค้ามายาวนาน (รูปที่ 8)

2) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ การค้าขายในชุมชนตลาดล่างมีลักษณะเป็นการค้าขายในอาคารแถวเป็นหลักโดยบางร้านจัดเป็นแผงลอยยื่นออกมาหน้าร้านแล้วเก็บเข้าร้านในเวลาเย็นที่ไม่ทำการค้าขายแล้ว นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการค้าขายประเภทรถเข็น สำหรับรูปแบบสินค้าในชุมชนส่วนมากเป็นสินค้าอุปโภค บริโภค เนื่องจากสินค้าในย่านไม่ได้เป็นสินค้าหลักที่ผู้คนต้องเข้ามาซื้อเป็นประจำ พ่อค้าแม่ค้าหลายคนจึงเรียกการซื้อขายแบบนี้ในย่านตลาดล่างว่า “ร้านค้ากันลิ้ม” คือ เมื่อประชาชนลิ้มซื้อสินค้าอะไรจากตลาดสดเทศบาลหรือตลาดบนเมืองจะมาซื้อในชุมชนตลาดล่าง (Pama, T. and Haocharoen, K., 2017) สินค้าจึงเป็นของทั่วไป เครื่องมือทางการเกษตร ประมง รวมถึงร้านค้าบริการอื่น ๆ เช่น ร้านตัดผม ร้านถ่ายเอกสาร และร้านตัดเสื้อผ้า เป็นต้น และสิ่งที่โดดเด่นอย่างหนึ่งคือ ชุมชนตลาดล่างยังคงรักษาสินค้าดั้งเดิมที่เคยค้าขายมายาวนาน เช่น ร้านยาสมุนไพรจีน ร้านจักสาน ที่ยังคงค้าขายสินค้าในเรือนแถวไม้และตึกแถวเก่าจึงทำให้เป็นภาพจดจำที่แปลกตาไปจากตลาดอื่น ๆ

ตารางที่ 2 การพิจารณาคัดเลือกชุมชนตลาดเก่าสำหรับการศึกษาระดับพื้นที่เฉพาะ (The Considering selection of old market communities for study area (Local level))

องค์ประกอบทางวัฒนธรรม		เกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนตลาดเก่าสำหรับการศึกษาระดับพื้นที่เฉพาะ	ชุมชนตลาดเก่า		
			ตลาดท่าขุนนาง	ตลาดบนเมือง	ตลาดล่าง
ด้านกายภาพ	โครงข่ายการสัญจร	มีโครงข่ายการสัญจรที่เข้าถึงได้สะดวกและมีถนนสายหลักในการเข้าถึงชุมชน	•	•	•
		สามารถความเชื่อมต่อกับพื้นที่โดยรอบได้สะดวก	•	•	•
		มีรูปแบบการสัญจร/ การเข้าถึงชุมชน ที่มีความเฉพาะ เช่น ดรอกซอยเข้าชุมชน ทางเดินไปท่าเรือ ทางเข้าชุมชนด้านใน เป็นต้น			•
	สถาปัตยกรรม	ความสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรมอาคารแบบเก่าที่สามารถสังเกตได้			
		ความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย			•
		อาคารยังคงมีการใช้ประโยชน์อยู่ (ไม่ทิ้งร้าง)		•	•
	ศาสนสถาน	มีศาสนสถานในชุมชนระยะ 500 เมตร			•
		ความหลากหลายของศาสนสถานสะท้อนถึงความเชื่อและการนับถือศาสนาของคนในชุมชน		•	•
		มีประวัติความเป็นมาของศาสนสถานที่สัมพันธ์กับความเชื่อด้านาน และประวัติศาสตร์ของชุมชน	•		•
	หลักฐานทางประวัติศาสตร์	คันดิน กำแพงเมือง			
		บ่อน้ำโบราณ			•
		ท่าเรือ ท่าเทียบเรือ ศาลาริมน้ำ	•		•
ด้านเศรษฐกิจ	การใช้ประโยชน์ที่ดิน	การค้าขาย/อยู่อาศัย	•	•	•
		การใช้พื้นที่ริมน้ำ	•		•
	การประกอบอาชีพ	รับจ้างทั่วไป	•		•
		ค้าขาย	•		•
		ประมง	•		•
	ประเภทสินค้า	สินค้าทั่วไป	•	•	•
		สินค้าดั้งเดิม/ สินค้าเฉพาะชุมชน			•
ด้านสังคมและวัฒนธรรม	รูปแบบการค้าขาย	ในอาคารแถว เรือนแถว และรถเข็น	•	•	•
	ความหลากหลายของกลุ่มคน/เชื้อชาติ		•	•	
	แบบแผนการดำเนินชีวิตที่คงไว้			•	
	วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อทางศาสนา (วัด/ศาลเจ้า/ประเพณีประจำชุมชน)		•		•
	ประวัติศาสตร์ (มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน/ การก่อสร้างอาคารสำคัญ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการพัฒนาพื้นที่ ได้แก่ แนวคันดิน กำแพงเมือง บ่อน้ำโบราณ และระบบประปา เป็นต้น)				
	ตำนานและความเชื่อ		•	•	•
	ตลาดกรณีศึกษา (ระดับพื้นที่เฉพาะ)				•

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

3) องค์ประกอบวัฒนธรรมด้านสังคมและวัฒนธรรม กลุ่มประชากรดั้งเดิมในชุมชนมีความผูกพันกับชุมชนและ กิจกรรมการค้าขายเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตมายาวนาน สนับสนุนกับเพื่อนบ้านทำให้มีความหวงแหนในพื้นที่และ ใส่ใจในการดูรักษาอาคารอยู่อาศัยและทำการค้าให้คง สภาพดี และในด้านวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อทาง ศาสนา ประชากรที่มีเชื้อสายจีนส่วนมากนับถือเจ้าพ่อ เจ้าแม่ และเทพเจ้าตามความเชื่อของชาวจีนจะจัดประเพณี สำคัญประจำปี ได้แก่ งานฉลองสมโภชจัดแสดงงิ้วปีละ 2 ครั้งในเทศกาลตรุษจีน สารทจีน และงานประเพณีแห่ เจ้าพ่อ - เจ้าแม่ศาลลูกศรที่เป็นประเพณีสำคัญของชาว ลพบุรีเชื้อสายจีนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

ด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดล่างที่มีมายาวนานทำให้ชุมชนตลาดล่างเป็นส่วนหนึ่งของ ตำนานเก่าแก่ของเมืองลพบุรี ได้แก่ ตำนานศาลลูกศร ที่ถือได้ว่าเป็นหลักเมืองในตำนานเมืองลพบุรี นอกจากนี้ ยังมีประวัติศาสตร์ด้านการทำนุบำรุงศาสนาของชาวจีน และชาวพุทธที่มีความศรัทธาในพุทธศาสนาร่วมกัน ทำนุบำรุงศาสนาซึ่งจากประวัติความเป็นมาของชุมชน พบว่า ชาวจีนได้สร้างวัดเพื่อเป็นศาสนสถานของชาวพุทธ คือ วัดสามจีน

สรุปผลการวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม: การวิเคราะห์ สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรี

จากการศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงขององค์ประกอบทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าทั้ง 3 แห่งในเขตเมืองเก่าลพบุรี จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของเมืองเก่าลพบุรีในทุก ๆ ด้านมีความสัมพันธ์และสร้างผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิต ความเชื่อ และมีอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนตลาดเก่าในเขตเมืองเก่าลพบุรีมีความเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน (ตารางที่ 2)

ทั้งนี้ผลจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์องค์ประกอบในข้างต้นจะนำไปสู่การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาระดับพื้นที่เฉพาะในรายละเอียดขององค์ประกอบด้านต่าง ๆ ที่สร้างลักษณะเฉพาะตัวให้แก่ชุมชนตลาดเก่าของเมืองลพบุรี โดยผลการวิเคราะห์สามารถสรุปได้ว่า “ชุมชนตลาดล่าง” เป็นตลาดที่มีความสมบูรณ์ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมมากที่สุด ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม จึงมีความเหมาะสมต่อการศึกษาในระดับพื้นที่เฉพาะทั้งในเชิงโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเพื่อสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง

6.2 ระดับพื้นที่เฉพาะ: การวิเคราะห์สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างจังหวัดลพบุรี

สำหรับการวิเคราะห์สภาพทั่วไปและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง เพื่อนำไปสู่การสรุปเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างนั้นมีการวิเคราะห์ใน 2 ประเด็น ได้แก่ การวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง และการวิเคราะห์ความสำคัญขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง

6.2.1 การวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง

การวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดเก่าในระดับพื้นที่เฉพาะนั้นจะพิจารณาพื้นที่โดยรวมผ่านจินตภาพ (Image) ของชุมชนตลาดล่าง ในด้านคุณค่าความสำคัญและองค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทชุมชน) (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2012) ซึ่งศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ ลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ และลักษณะเด่นด้านมุมมองของชุมชนตลาดล่าง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า

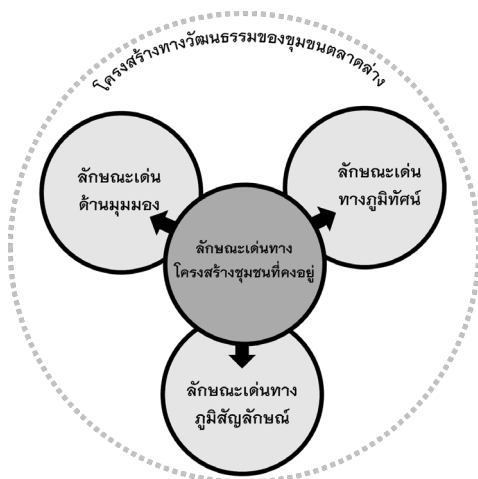
1. ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ ในด้าน “ที่ตั้งชุมชน อาคารและกลุ่มอาคาร” ของชุมชนตลาดล่างมีจุดเด่นในด้านรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวเส้นตรง (Linear Settlement) ที่ชัดเจนตลอดแนวแม่น้ำลพบุรี ซึ่งส่งผลต่อการวางตัวของกลุ่มอาคารที่ขนานกับถนนพระรามและแม่น้ำลพบุรี ทั้งอาคารแถวรวมถึงอาคารในชุมชนด้านในและบ้านไม้ริมน้ำ ซึ่งเมื่อมองโดยภาพรวมผังชุมชนจึงมีลักษณะเกาะตัวตามยาวสัมพันธ์กับตำแหน่งของศูนย์รวมกิจกรรมหลักของชุมชน (Node) ที่เป็นชุมชนการค้าริมน้ำที่ถูกขนาบด้วยศาสนสถานสำคัญทั้งตอนต้นและตอนปลายของชุมชน สร้างลักษณะเด่นทางโครงสร้างให้ชุมชนตลาดล่าง สำหรับ “ด้านการสัญจร” มีถนนพระรามเป็นถนนสายหลักและมีจุดเด่นของเส้นทางสัญจรได้แก่ ประตูทางลัด ตรอก ซอยระหว่างเรือนแถวภายในชุมชน และเส้นทางลัดต่าง ๆ รวมถึงความแตกต่างของระดับความสูงและความกว้างถนนพระราม นอกจากนี้ยังมี “โครงสร้างอื่น ๆ ของชุมชน” ได้แก่ ท่อน้ำ และสะพาน สะท้อนการให้ความสำคัญกับพื้นที่เพื่อการค้าและการอยู่อาศัยบริเวณริมน้ำในอดีตและในปัจจุบันยังคงให้ความสำคัญกับพื้นที่ริมน้ำอยู่โดยเปลี่ยนวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัยเป็นสำคัญ ทำให้เกิดลักษณะเด่นของชุมชนตลาดล่างในด้านทัศนียภาพ ความงาม และบรรยากาศของชุมชน

2. ลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ เป็นลักษณะเด่นที่สร้างบรรยากาศเฉพาะตัวให้แก่ชุมชนตลาดล่างซึ่งในด้านความสวยงามของ “ภูมิทัศน์เมือง” ถือเป็นทัศนียภาพของชุมชนตลาดล่างที่มีความโดดเด่นชัดเจนจากทัศนียภาพความงามของกลุ่มเรือนแถวพื้นถิ่นที่เรียงรายตลอดแนวถนนพระรามสะท้อนความเป็นชุมชนการค้าเก่าแก่ ความงดงามโดดเด่นของสถาปัตยกรรมอาคาร เรือนแถว และตึกแถว รวมไปถึงสัดส่วนของชุมชนที่มีขนาดเล็ก เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ริมน้ำหลังอาคารแถวมาตั้งแต่ในอดีตดังนั้นกลุ่มอาคารเรือนแถวจึงสร้างติดกับถนนพระรามและตรอก ซอยที่มีขนาดแคบ ชุมชนจึงมีขนาดเล็กสะท้อนบรรยากาศเฉพาะของชุมชนและแสดงถึงความเป็นอยู่แบบชุมชนดั้งเดิม และสำหรับจุดเด่นของ “ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ” คือ ทัศนียภาพความงามของบ้านเรือนริมน้ำลพบุรี เรือหาปลา และแพริมน้ำ ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนตลาดล่างที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการทำการค้าริมน้ำมายาวนาน

3. ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ของชุมชนตลาดล่างนั้นแสดงออกในเชิงกายภาพของพื้นที่ที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ทั้งที่มนุษย์สร้างและธรรมชาติ สำหรับ “ภูมิสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น” ส่งผล

ถึงการเป็นสัญลักษณ์ในการจดจำบรรยากาศชุมชน การบ่งบอกทิศทาง และการเป็นจุดหมายตาของชุมชน ได้แก่ ร้านค้าดั้งเดิมของชุมชน ลักษณะการใช้พื้นที่ค้าขายของร้านค้าดั้งเดิม ความเก่าแก่ของอาคารในชุมชนและรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แปลกตา ส่วน “ภูมิสัญลักษณ์ทางธรรมชาติ” คือ แม่น้ำลพบุรี ที่มีบทบาทต่อการกำหนดสัดส่วนของชุมชนตลาดล่างให้มีความกระชับเกาะตัวตามแนวแม่น้ำลพบุรีซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างการวางตัวอาคารกับพื้นที่ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

4. ลักษณะเด่นด้านมุมมอง ในชุมชนตลาดล่างที่เน้นให้เห็นถึงขอบชุมชน (Edge) นั้นพิจารณาถึงลักษณะที่แสดงถึง “ความต่อเนื่องความชุมชน” ซึ่งเกิดจากการเรียงตัวของอาคารแถวของชุมชนตลาดล่าง ถนนพระราม และแม่น้ำลพบุรีส่งผลให้เกิดความเป็นเส้นสายที่แสดงถึงความต่อเนื่องของชุมชน ซึ่งการตั้งอยู่ของกลุ่มอาคารตลอดแนวสัญจรนี้มีผลโดยตรงต่อการรับรู้ทางสายตาและเป็นจุดหมายตาสำคัญของชุมชน นอกจากนี้ยังพิจารณา “จุดสิ้นสุดของพื้นที่ชุมชน” ซึ่งแสดงถึงถึงขอบชุมชน (Edge) โดยอาศัยโครงสร้างของชุมชนที่เป็นจุดหมายตาและจุดสังเกตของชุมชน ในการบ่งบอกถึงจุดสิ้นสุดของชุมชน ได้แก่ จุดตัดถนน แม่น้ำลพบุรี การลดระดับและความกว้างถนนและความแตกต่างของสถาปัตยกรรมอาคาร รวมถึงศาสนสถานสำคัญของชุมชน

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562
รูปที่ 9 โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง (The cultural structure of TaladLang Community)

จากการวิเคราะห์ความสำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างทั้งในด้านลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชน ลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ และลักษณะเด่นด้านมุมมอง สามารถสรุป

ได้ว่า ลักษณะทางกายภาพที่ยังคงอยู่เป็นลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่สร้างลักษณะเด่นในด้านอื่น ๆ ให้แก่ชุมชนตลาดล่าง ซึ่งลักษณะเด่นทางกายภาพนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นและองค์ประกอบทางธรรมชาติ ที่มีความสำคัญในการเป็นสื่อกลางถ่ายทอด ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน (รูปที่ 9)

6.2.2 การวิเคราะห์ความสำคัญขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง

ในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างมีการพิจารณาใน 2 ประเด็น คือ ด้านองค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร) และด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านองค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร)

การพิจารณาคูณค่าความสำคัญและองค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร) ของชุมชนตลาดล่างจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาอาคารในชุมชนตลาดล่างเป็นหลัก เนื่องจากองค์ประกอบทางกายภาพในด้านอื่น ๆ ได้มีการวิเคราะห์ไปบางส่วนแล้วในการศึกษาโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง สำหรับการวิเคราะห์คุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร) ของชุมชนตลาดล่างแบ่งเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

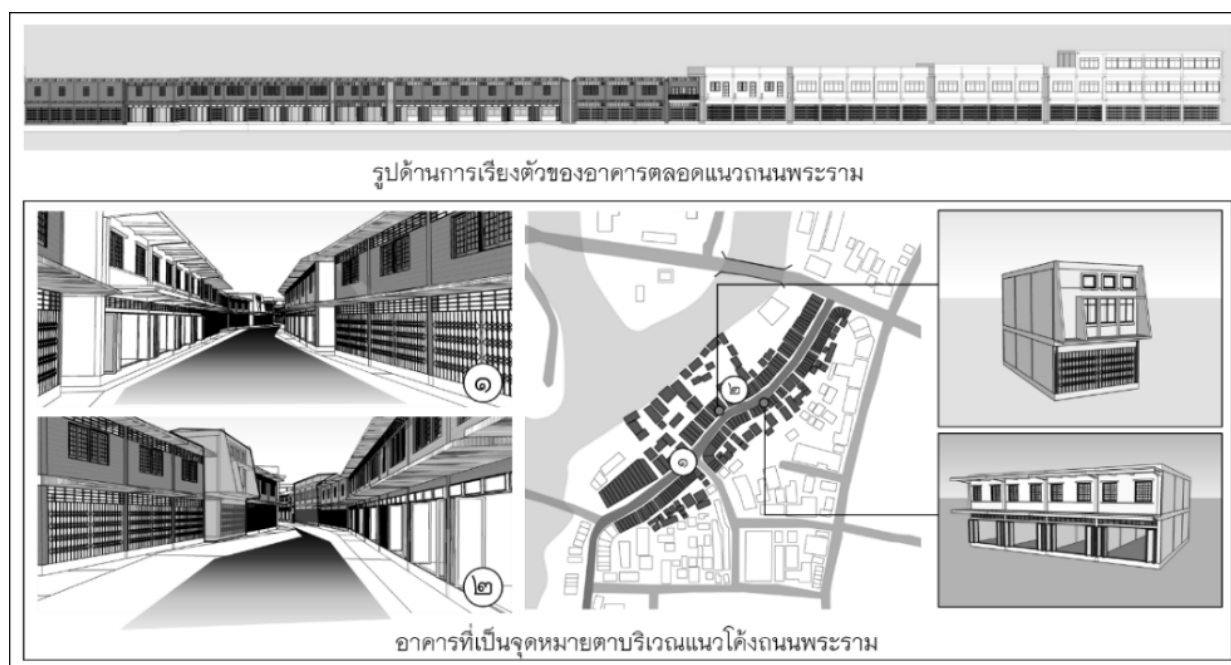
- *คุณค่าทางด้านอารมณ์ (emotional values)* ศึกษาและวิเคราะห์ ความเป็นจิตวิญญาณและสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic values) ความอัศจรรย์ (wonder) และความต่อเนื่อง (continuity) (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning., 2012) ลักษณะสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดล่างมีความโดดเด่นแปลกตาแสดงถึงองค์ประกอบทางกายภาพที่สะท้อนความเป็นชุมชนตลาดล่างได้อย่างชัดเจน ซึ่งในส่วนของ “การแสดงความเป็นจิตวิญญาณและสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic values)” รูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารบางหลังของชุมชนตลาดล่างสามารถอ้างอิงถึงยุคสมัยของการก่อสร้าง สะท้อนประวัติศาสตร์การค้าขาย และเป็นจุดหมายตาของชุมชนได้ เช่น ตึกสัจจเวสส ซึ่งเป็นตึกแถวที่ใช้ศิลปะการออกแบบแบบตะวันตกในสมัยของการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลังแรกของชุมชนตลาดล่างก่อนจะมีการสร้างเรือนแถวไม้ต่อเนื่องไปทางด้านทิศเหนือ (Pumphit, N., Interview on 22 December 2018) แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงระบบคมนาคมมาพึ่งพาระบบรางทำให้การขนส่งสินค้าและอุปกรณ์ก่อสร้างสะดวกขึ้น รวมถึงการพัฒนานโยบายทางการค้าและการปกครองที่รับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาใช่มากขึ้น

ส่งผลต่อรูปแบบอาคารที่เปลี่ยนแปลงจากเรือนแถวไม้มาเป็นตึกแถวแบบตะวันตก นอกจากนี้ตึกสัจจะเวสยังคงรักษาชุมประตูที่เชื่อมต่อกับทำน้ำไว้ ซึ่งในอดีตใช้เดินทางขนส่งสินค้าจึงเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายที่สำคัญ และเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนมีความผูกพัน สะท้อนถึงการรักษาคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่สร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) (Garnham, H. L., 1985) ประกอบกับตำแหน่งของอาคารสัจจะเวสตั้งอยู่บริเวณจุดโค้งของถนนพระรามตัดกับซอยคูเมือง จึงเป็นสัญลักษณ์และจุดหมายตาที่แสดงตำแหน่งชุมชนตลาดล่างได้เป็นอย่างดี

ในด้านของ “คุณค่าความอัศจรรย์ (wonder)” เป็นความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของผู้ที่รับรู้และเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปะทะสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมด ซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่ (Garnham, H. L., 1985) โดยคนทั่วไปในชุมชนบุคคลภายนอกที่เข้ามาค้าขาย และท่องเที่ยวในชุมชนตลาดล่างสามารถรับรู้และเกิดความอัศจรรย์ใจจากการมองเห็นในอันดับแรก คือ ความหลากหลายของสถาปัตยกรรมของเรือนแถวตลอดแนวถนนพระรามที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของกลุ่มชน โดยมีถนนพระรามเป็นเส้นนำสายตาที่ส่งเสริมให้อาคารแต่ละตำแหน่งของแนวโค้งโดดเด่นขึ้นมา

สำหรับ “ความต่อเนื่อง (continuity)” อาคารแถวของชุมชนตลาดล่างมีความต่อเนื่องของการเรียงตัวอาคารที่ขนานไปกับแม่น้ำและถนนพระรามตลอดความยาวกว่า 300 เมตร จะเห็นได้ว่าความต่อเนื่องของอาคารนั้นเป็นผลมาจากถนนพระรามและแม่น้ำลพบุรีที่มีการทอดตัวในแนวเดียวกัน ขณะเดียวกันความสูงอาคารในชุมชนที่สูงประมาณ 2-3 ชั้น ทำให้ชุมชนมีลักษณะกระชับเกาะตัวกัน ส่งผลต่อมุมมองของชุมชนเสมือนเส้นนำสายตาสร้างความประทับใจต่อผู้พบเห็นและด้วยขนาดชุมชนชนมีถนนขนาดเล็กมุมมองในการมองเห็นจึงค่อนข้างแคบจึงง่ายต่อการสังเกตเห็นลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารมีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น (Sene Na Ayuddhaya, K. and Kirdsiri, K., 2016) (รูปที่ 10)

– *คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (cultural values)* ศึกษาและวิเคราะห์ ความเป็นประวัติศาสตร์ (historic values), ความมีอายุขัย (age) และลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม ชุมชนตลาดล่างเป็นตลาดเก่าที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมายาวนานทำให้สั่งสมวัฒนธรรมจากกลุ่มชน ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารเพื่อตอบสนองวิถีชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนไป ดังนั้นลักษณะอาคารในชุมชนตลาดล่างจึงไม่เพียงแต่สร้างสุนทรียศาสตร์ทางด้านอารมณ์ แต่ยังมีคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์ของ

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

รูปที่ 10 ความต่อเนื่องของการเรียงตัวอาคารและอาคารที่เป็นจุดหมายตาบริเวณแนวโค้งของถนนพระราม
(Continuity of building arrangement and building landmark at the corner of Rama road)

ชุมชนตลาดล่าง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า อาคารในชุมชนตลาดล่างสะท้อน “ความเป็นประวัติศาสตร์ (historic values)” 3 ด้าน ดังนี้

ประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ความเก่าแก่ของชุมชนที่มีอายุกว่า 350 ปี ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงตำแหน่งของชุมชนตลาดล่าง และการเรียงตัวของอาคารที่อยู่อาศัยในยุคนั้นเป็นลักษณะแนวยาวตามแนวแม่น้ำ 2 ฟากฝั่ง ลักษณะเป็นย่านตลาดคนเดินของเมืองลพบุรีซึ่งเป็นตำแหน่งเดียวกับที่ตั้งของชุมชนตลาดล่างในปัจจุบัน สอดคล้องตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในลพบุรีที่มีการกล่าวถึง การตั้งถิ่นฐานของชุมชนการค้าตามแนวคูเมืองฝั่งตะวันตกติดริมน้ำลพบุรี (Natural and Cultural Environmental Conservation Department, 2005) และพัฒนาการการเติบโตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทการเป็นเมืองท่าของลพบุรีที่เริ่มพัฒนามาจากวัตถุประสงค์หลักในการเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้า แสดงให้เห็นว่าชุมชนตลาดล่างเป็นชุมชนการค้าแห่งแรกของเมืองลพบุรีจากปัจจัยความเหมาะสมด้านที่ตั้งและนโยบายทางการค้าและการปกครอง

นอกจากนี้ในเชิงการเป็นที่ตั้งถิ่นฐานแรกของคนจีนในเมืองเก่าลพบุรี โดยกลุ่มชาวจีนอพยพเข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยพระนารายณ์และมีหลักฐานชัดเจนถึงการเข้ามาในย่านตลาดล่างเพื่อยึดครองพื้นที่สำหรับการค้าเมื่อ พ.ศ. 2390 ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้เกิดเรือนแถวค้าขายแบบพื้นถิ่นขึ้นต่อมามีการอพยพครั้งใหญ่อีกครั้งในช่วงประมาณ พ.ศ. 2465 – พ.ศ. 2475 หลังจากการสร้างทางรถไฟทำให้มีแรงงานชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานจำนวนมากซึ่งชาวจีนส่วนมากเข้ามาประกอบกิจการค้าขายตามแนวถนนพระราม และค่อย ๆ ขยายตัวไปอยู่อาศัยและทำการค้าในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งผลของการตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าชาวจีนนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดอาคารเรือนแถว และถึงแม้รูปแบบอาคารเรือนแถวแบบดั้งเดิมจะไม่หลงเหลืออยู่แล้วองค์ประกอบโดยรอบของชุมชนก็ยังส่งผลต่อความจดจำในประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้

ประวัติศาสตร์ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นชัดเจนจากการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของอาคารแถวในชุมชนตลาดล่าง ที่ออกแบบอาคารเรือนแถวฝั่งตะวันตกวางตัวขนานกับแม่น้ำลพบุรี และมีพื้นที่หลังอาคารเป็นพื้นที่ใช้สอยที่ต่อเนื่องกับแม่น้ำซึ่งในอดีตมีความสำคัญต่อการขนส่งสินค้าทางเรือมาค้าขายและเดินทางสัญจร สำหรับอาคารเรือนแถวฝั่งตะวันออกก็นิยมทำ

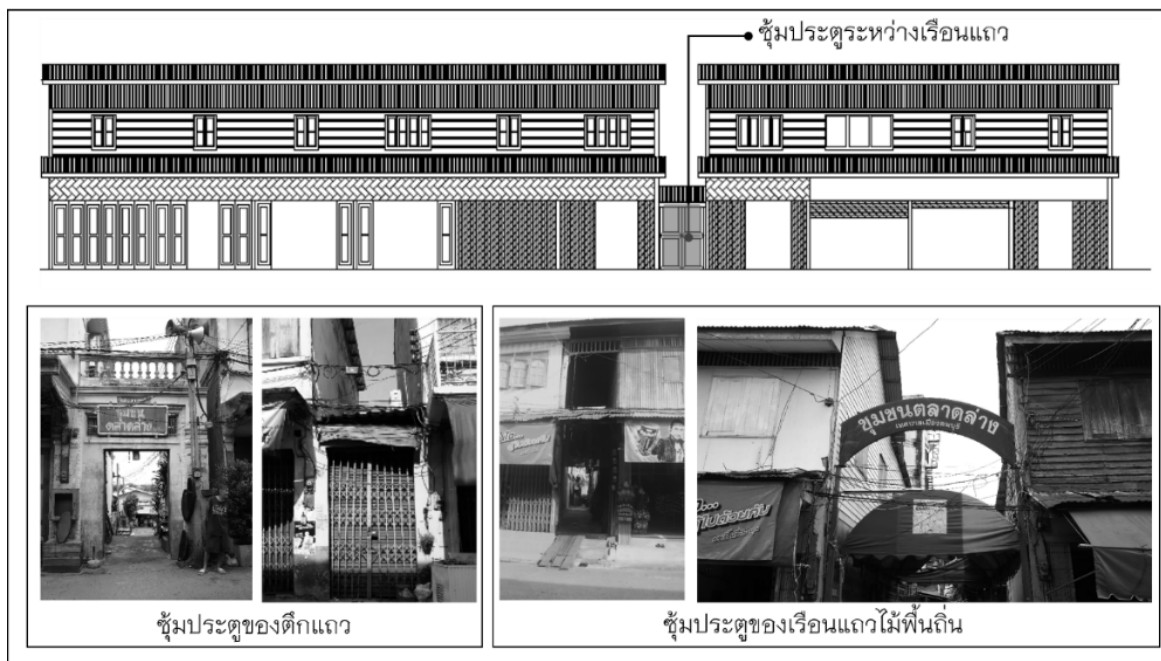
พื้นที่หลังร้านเป็นที่เก็บสินค้า เช่น ร้านขายยาเทพประเสริฐโอสถ ที่ปัจจุบันขายยาสมุนไพรจีนและมีพื้นที่ด้านหลังเป็นโกดังเก็บสินค้า รวมถึงร้านสิวะสถาน ที่มีการก่อสร้างโกดังสินค้าไว้ข้างตึกแถวที่ขายสินค้าเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าเข้ามาแวะพักก่อนนำไปขายในตึกแถว

นอกจากนี้ยังพบลักษณะอาคารที่มีการออกแบบช่องทางเดินลัดและซุ้มประตูระหว่างเรือนแถวเพื่อเป็นทางเข้า-ออกของพ่อค้าแม่ค้าที่ขนส่งสินค้าขึ้นจากเรือขายสินค้า และรองรับผู้โดยสารจากท่าเรือแดงซึ่งเป็นท่าเรือหลักในอดีตและเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายสินค้าและศูนย์รวมการเดินทาง พื้นที่ริมน้ำลพบุรีและพื้นที่ในตรอกซอยหลังอาคารเรือนแถวจึงมีคุณค่าทางจิตใจต่อคนในชุมชนที่สัมผัสเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การค้า การคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต ของชุมชนการค้าดั้งเดิม ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีการใช้งานแล้วเนื่องจากไม่มีการใช้พื้นที่ริมน้ำเพื่อการค้าขายและการเดินทาง แต่ชุมชนตลาดล่างก็ยังคงรักษาองค์ประกอบอาคารดังกล่าวไว้เนื่องจากความผูกพันของสถานที่และความเป็นย่านการค้าริมน้ำ โดยปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่เพื่ออยู่อาศัยมากกว่ากิจกรรมการค้าเช่นในอดีต (รูปที่ 11)

เหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2511 ที่ส่งผลต่ออาคารในชุมชนตลาดล่าง ลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารของชุมชนตลาดล่างมีความแตกต่างชัดเจนใน 2 บริเวณ คือ ด้านซ้ายถัดจากซอยคูเมืองลงไปถึงสะพานวัดพรหมมาศรัตรจะมีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์สมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่เนื่องจากอาคารบริเวณนี้เดิมเคยเป็นตลาดแพปลาและเรือนแถวไม้ แต่จากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2511 ทำให้บ้านเรือนส่วนใหญ่ที่ทำจากไม้ถูกเพลิงไหม้เกือบหมด สร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่สภาพแวดล้อมโดยรอบของชุมชนเป็นอย่างมาก รวมถึงมีผลต่อการแบ่งพื้นที่ของชุมชนผ่านรูปแบบอาคารที่แตกต่างและอายุของอาคารที่อยู่คนละยุคสมัย

ขณะเดียวกันอาคารแถวในชุมชนตลาดล่างนั้นยังมีความสำคัญต่อชุมชนที่สะท้อนความเก่าแก่หรือ “อายุขัย (age)” ของชุมชนตลาดล่างซึ่งสังเกตได้จากวัสดุอาคารศิลปะการก่อสร้าง และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปัจจุบันหาช่างทำเลียนแบบได้ยากทั้งในด้านวิธีการและวัสดุก่อสร้างรวมถึงความประณีตในงานก่อสร้างที่มีความละเอียดอ่อน

ในส่วนของ“ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม” อาคารในชุมชนตลาดล่างมีลักษณะเด่นของรูปทรงสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเป็นเรือนแถวและตึกแถวที่พัฒนาการมาจาก

รูปที่ 11 ลักษณะชุมประตู่/ ทางลัด ระหว่างเรือนแถว (Door facade / shortcut between shop house building) ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

เรือนค้าขายพื้นถิ่น ซึ่งโดดเด่นด้วยรูปทรง วัสดุก่อสร้าง และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการก่อสร้างและการอยู่อาศัยซึ่งในการวิเคราะห์จะแบ่งประเด็นในการศึกษา ดังนี้ ความดั้งเดิมของวัสดุ ความดั้งเดิมเรื่องการออกแบบ และความดั้งเดิมเรื่องถิ่นที่ตั้ง

ความดั้งเดิมของวัสดุ (authenticity in materials) ลักษณะอาคารในชุมชนตลาดล่างสามารถจำแนกตามรูปแบบวัสดุที่ใช้ก่อสร้างได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ อาคารไม้ และอาคารคอนกรีต

สำหรับอาคารไม้ในชุมชนเป็นกลุ่มเรือนแถวไม้พื้นดินเรียงตัวขนานถนนพระราม ขนาดประมาณ 5-7 คูหา วัสดุอาคารเป็นไม้ ทำให้ระบายอากาศได้ดีกว่าอาคารคอนกรีตด้วยช่องลมและการออกแบบระแนงไม้เหนือบานประตูที่ส่งผลให้อุณหภูมิในอาคารต่ำกว่าภายนอก ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศติดแม่น้ำลพบุรีจึงช่วยลดอุณหภูมิในอาคารได้ดี สำหรับกลุ่มอาคารไม้ริมน้ำ มีการยกพื้นสูงเหนือแม่น้ำและมีส่วนต่อเติมเป็นท่าเรือเพื่อประโยชน์ต่อการเดินทางและรับมือต่อระดับน้ำขึ้น-น้ำลง

ส่วนอาคารคอนกรีตแบ่งเป็น ตึกแถวพื้นดิน ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น และอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ โดยตึกแถวพื้นดินที่โดดเด่นเป็นจุดหมายตาของชุมชนตลาดล่างคือ ตึกจักรวาลและตึกวิเศษสถานที่ตั้งอยู่บริเวณแนวโค้งของถนนและจุดกึ่งกลางชุมชนตลาดล่าง ซึ่งถือเป็นอาคารที่ใช้วัสดุทนไฟเป็นหลังแรก ๆ พัฒนามาจากรูปแบบเรือนแถวพื้นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 สำหรับตึกแถวสมัยใหม่

ระยะต้นเป็นอาคารมีความทันสมัยมากกว่าตึกแถวพื้นดิน เน้นความเรียบง่ายในการออกแบบ ส่วนอาคารพาณิชย์สมัยใหม่เป็นอาคารที่สร้างขึ้นภายหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ของชุมชนจึงมีวัตถุประสงค์ในการเลือกใช้วัสดุทนไฟเป็นสำคัญ เพื่อความสะดวกในการก่อสร้างและเอื้อต่อการประกอบกิจการการค้า

ความดั้งเดิมเรื่องการออกแบบ (authenticity in design) การคงอยู่ของอาคารในชุมชนตลาดล่างเป็นผลต่อเนื่องจากการออกแบบอาคารให้ตอบสนองต่อกิจกรรมและผู้ใช้งาน ขณะเดียวกันก็เป็นการออกแบบอาคารก็เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม และสร้างทัศนียภาพที่สวยงามให้ชุมชน จากการศึกษาสามารถจำแนกการออกแบบอาคารได้ 4 รูปแบบ ได้แก่ เรือนแถวไม้พื้นดิน อาคารไม้ริมน้ำ ตึกแถวพื้นดิน และตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น

เรือนแถวไม้พื้นดิน เป็นเรือนแถวระยะแรกของชุมชนตลาดล่างที่พัฒนามาจากเรือนแถวไม้พื้นดินในอดีต สมัยยุคที่เจริญทางการค้าที่เรือนแถวใช้วัสดุเป็นไม้สูงเพียง 1 ชั้น เรือนแถวไม้พื้นดินปัจจุบันก็ยังคงใช้วัสดุเป็นไม้เช่นในอดีต มีความสูง 2 ชั้น ประตูบานเฟี้ยม อาคารมีขนาดหน้ากว้างประมาณ 3-4 เมตร และมีการเว้นช่องประตูทางลัดเพื่อเข้าพื้นที่ด้านหลังอาคารแถวและพื้นที่ริมน้ำ มีช่องลมเหนือหน้าต่าง และมีช่องระแนงไม้ได้หลังคา เพื่อการระบายอากาศ ในขณะที่บ้านไม้ริมน้ำที่มีการออกแบบอาคารยกสูง หลังคาทรงจั่ว และมีการตีช่องระบายอากาศเหนือหน้าต่าง (รูปที่ 12)

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

รูปที่ 12 การออกแบบเรือนแถวไม้พื้นถิ่นและบ้านไม้ริมน้ำ (Vernacular Rowhouse and Waterfront house architectural design)

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

รูปที่ 13 การออกแบบตึกแถวพื้นถิ่นและตึกแถวสมัยใหม่ (Vernacular shophouse and modern shophouse architectural design)

สำหรับตึกแถวพื้นถิ่น เป็นอาคารที่มีการออกแบบโดยรับอิทธิพลจากการขนส่งทางรางในยุคแรก ๆ ที่มีเส้นทางรถไฟทำให้การขนส่งอุปกรณ์ก่อสร้างสะดวกยิ่งขึ้น อาคารในชุมชนตลาดล่างจึงเริ่มมีการก่อสร้างโดยใช้วัสดุเป็นปูน และโครงสร้างเหล็ก อาคารมีความสูง 2 ชั้น ประตูเป็นบานเพี้ยม มีลวดลายปูนปั้นตกแต่งหน้าต่างและระเบียง อีกทั้งยังมีองค์ประกอบสำคัญของการออกแบบที่ทำให้อาคารโดดเด่น คือ การใช้สีสนัดอาคาร บานประตูหน้าต่างที่สดใสแปลกตาแตกต่างจากอาคารแถวอื่น ๆ จึงสร้างลักษณะเฉพาะตัวแก่อาคารนั้น ๆ ปัจจุบันมีอาคารที่ออกแบบลักษณะนี้เพียง 2 หลัง คือ ตึกสี่จเวสส และตึกสี่วาสถาน (รูปที่ 13)

นอกจากนี้ยังพบ ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น มีการออกแบบอาคารที่เน้นความเรียบง่ายแบบอาร์ตเดคโคและนีโอคลาสสิก ซึ่งเป็นศิลปะที่ได้รับความนิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความทันสมัยมากกว่าตึกแถวพื้นถิ่น อาคารจะมีความเรียบง่าย ไม่ประดับประดา รูปทรงอาคารเน้นอาคารลักษณะเป็นเหลี่ยมมุมจาก อาคารมีความกว้างแต่ละคูหาประมาณ 3.5-4 เมตร สูง 2 ชั้น ซึ่งปัจจุบันยังคงพบเห็นตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้นอยู่หลายอาคาร เช่น ร้านดีอันโฮสเทล สมบัติเกสท์ พ.ไสวภัณท์ ฯลฯ (รูปที่ 13)

ความดั้งเดิมเรื่องถิ่นที่ตั้ง (authenticity in setting) ชุมชนการค้าส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นบริเวณริมน้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลักจุดขนส่งสินค้าสำคัญในอดีต

เช่นเดียวกับชุมชนตลาดล่างที่มีการก่อตัวของชุมชนการค้าเกาะตัวตามเส้นทางสัญจรทางน้ำ คือ แม่น้ำลพบุรี ซึ่งจากการศึกษาพบว่า สถาปัตยกรรมในชุมชนมีความดั้งเดิมเรื่องถิ่นที่ตั้ง เนื่องจากมีหลักฐานแสดงตำแหน่งที่ตั้งบริเวณริมแม่น้ำลพบุรีมายาวนานแล้วจึงขยายตัวไปทั้งสองฝากฝั่งของถนนพระรามที่เป็นกลายเป็นเส้นทางสัญจรหลักแทนแม่น้ำลพบุรี ดังนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นตั้งแต่อดีต ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ 3 ประเด็น ได้แก่ วิวัฒนาการการเลือกที่ตั้งกับรูปทรงสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบ และการแบ่งพื้นที่ใช้สอย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ในด้านวิวัฒนาการการเลือกที่ตั้งกับรูปทรงสถาปัตยกรรม ชุมชนตลาดล่างมีจุดเริ่มต้นจากตลาดท่าเรือที่มีท่าจอดเรือขายสินค้าและท่าเรือขนส่งผู้โดยสารในบริเวณใกล้เคียง บริเวณท่าเรือมีเรือนแถวไม้ชั้นเดียวและเรือนแพ ต่อมาเมื่อมีกิจกรรมการค้าขายหนาแน่นมากขึ้น อาคารริมน้ำจึงขยับขึ้นมาเป็นเรือนแถวไม้เรียงตัวขนานกับถนนพระรามและแม่น้ำลพบุรี แล้วจึงพัฒนาเป็นเรือนแถวไม้สองชั้น ตึกแถว และอาคารพาณิชย์ ซึ่งการแบ่งพื้นที่ใช้สอยและวัสดุการก่อสร้างอาคารก็แตกต่างกันไปด้วย

ในส่วนของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเรือนแถวไม้ในชุมชนตลาดล่างเป็นอาคารดั้งเดิมที่สะท้อนการออกแบบที่ตอบสนองต่อการระบายอากาศ ซึ่งจะสังเกตได้ว่าบริเวณด้านบนของผนังและเหนือหน้าต่างจะมีระแนงช่องลมรวมถึงการเปิดช่องของประตูหน้าต่างและหลังเพื่อถ่ายเทอากาศ (รูปที่ 14)

สำหรับการแบ่งพื้นที่ใช้สอย อาคารแถวในชุมชนตลาดล่างไม่ได้มีการแยกพื้นที่การค้าขายและการอยู่อาศัยอย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่าพื้นที่ค้าขายและพื้นที่สาธารณะแทบจะเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ซึ่งครอบคลุมถึงพื้นที่ทางเดินกลาง พื้นที่หน้าร้าน พื้นที่เก็บของและพื้นที่อื่น ๆ จากการสำรวจพบว่า มีการใช้สอยพื้นที่แบบผสมโดยชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายและพักผ่อน ซึ่งพื้นที่หน้าร้านจะมีความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ทั้งขายของและเป็นพื้นที่สังสรรค์ต่อเนื่องไปถึงพื้นที่ข้างถนนที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public space) สำหรับพื้นที่ส่วนหลังอาคารเป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private space) ดังนั้นจุดเด่นของการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของชุมชนตลาดล่างจึงอยู่ที่การแบ่งพื้นที่ใน 2 ส่วนนี้อย่างไม่ชัดเจนมีเพียงพื้นที่ชั้นบนเป็นพื้นที่อยู่อาศัยที่ยังคงเป็นพื้นที่ส่วนตัวอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษทางการ

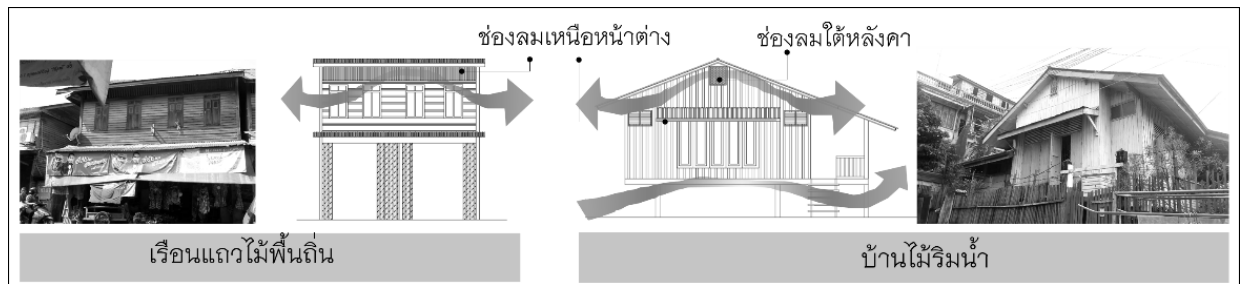
ออกแบบการใช้สอยพื้นที่อาคารและพื้นที่สาธารณะที่กลมกลืนกันสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองให้แก่ผู้ค้าและลูกค้าได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและยังเป็นพื้นที่สังสรรค์ พุดคุย พักผ่อนของผู้คนในชุมชนหลังจากปิดร้านในช่วงเย็น (รูปที่ 15)

2) ด้านคุณภาพของย่านชุมชนเก่า

นอกจากองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญแสดงถึงความเป็นชุมชนตลาดล่างแล้วนั้น ชุมชนตลาดล่างยังมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในเชิงสังคม วัฒนธรรมและวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ ซึ่งในการวิเคราะห์ความสำคัญด้านคุณภาพย่านชุมชนเก่า จะแบ่งประเด็นในการพิจารณาเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

– วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะเด่นทางกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Intangible aspects) การสืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรม และความทรงจำของย่านชุมชนเก่า

กิจกรรมดั้งเดิมที่ยังดำรงอยู่เป็นองค์ประกอบที่สะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของกิจกรรม คน และการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็น “ลักษณะเด่นทางกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Intangible aspects)” ของชุมชนตลาดล่าง คือ การรักษากิจกรรมการค้าขายในอาคารเก่าและการประกอบอาชีพที่ผูกพันกับสภาพแวดล้อม เช่น ร้านสิวะสถาน ร้านต๋อนโฮส สุธิเวศประเสริฐโฮส ฯลฯ ซึ่งรักษารูปแบบสินค้าดั้งเดิมของชุมชนไว้ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ได้แก่ ยาสมุนไพร เครื่องจักสานและอุปกรณ์เกษตร และปัจจุบันยังสืบทอดการค้ามาอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์แบบครอบครัว และเครือญาติ สร้างความผูกพันระหว่างผู้อยู่อาศัยกับสถานที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยรู้สึกหวงแหนและต้องการดูแลรักษาอาคารที่อยู่อาศัยและรักษากิจกรรมการค้าแบบดั้งเดิมไว้ (Khwasuwan, S., 2015) และในส่วนของการสืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรม มีการสืบทอดประเพณีทำบุญกลางบ้านทุกวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี และงานประเพณีแห่เจ้าพ่อ - เจ้าแม่ศาลลูกศร ที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนตลาดล่างปฏิบัติสืบทอดกันมารวมถึงการแต่งตั้งผู้ดูแลศาลเจ้าและศาลลูกศรอย่างเป็นทางการ สะท้อนถึงอิทธิพลด้านศาสนาที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน และทำให้เส้นทางสัญจรหลักอย่างถนนพระรามกลายเป็นถนนสายสำคัญที่มีการจัดงานประเพณีสำคัญ ๆ ในชุมชน ในอีกมุมหนึ่งประเพณีสำคัญเหล่านี้ก็ดึงดูดให้ลูกหลานของคนในชุมชนกลับบ้านมาเพื่อร่วมทำกิจกรรม

รูปที่ 14 การออกแบบช่องเปิดและการระบายอากาศของเรือนแถวไม้พื้นถิ่นและบ้านริมน้ำ
(Opening design and air ventilation of Vernacular Rowhouse and Waterfront house.)

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

	เรือนแถวไม้พื้นถิ่น	ตึกแถวพื้นถิ่น	ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น	อาคารพาณิชย์
ภาพอาคาร ๓ มิติ				
รูปด้าน				
ผังพื้นที่อาคารชั้นล่าง				
สัญลักษณ์				

รูปที่ 15 ตัวอย่างการแบ่งพื้นที่ใช้สอยและลักษณะสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดล่าง
(An example of floor space planning and typology of architectural in Taradlang Community.)

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562

สำคัญร่วมกันในทุก ๆ ปี ประเพณีสำคัญทางศาสนาจึงไม่ใช่เพียงการแสดงออกทางความเชื่อแต่ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ใช้สอยในชุมชนและการสร้างกิจกรรมทางสังคมอีกด้วย

สำหรับ “ความทรงจำของย่านชุมชนเก่า” เป็นความทรงจำที่คนในย่านสามารถรับรู้ได้ชัดเจนจากการมีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าขายในอดีตที่เคยเป็นชุมชนการค้าที่คึกคัก ผู้คนหนาแน่นและบรรยากาศการค้าทำเรามีผลต่อความรู้สึกถึงคุณค่าของชุมชนเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังมีเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการสัญจรหลักของชุมชนจากการสัญจรทางน้ำเป็นการสัญจรทางบก ด้วยการก่อสร้าง

เขื่อนกันน้ำบริเวณวัดมณีชลขันธ์ ที่ถือเป็นการปิดกั้นเส้นทางสัญจรทางน้ำและการค้าขายทางเรือโดยสมบูรณ์จึงสร้างการเปลี่ยนแปลงการค้า การอยู่อาศัยและการคมนาคมขนส่งต่อชุมชนตลาดล่างอย่างมาก

– ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ ประโยชน์ใช้สอย (Functions) ของย่านชุมชนเก่าต่อเมืองและความสัมพันธ์กับภาพแวดล้อมโดยรอบ

สำหรับ “คุณค่าด้านการใช้งานและประโยชน์ใช้สอย (Functions) ของชุมชนตลาดล่างต่อเมือง” แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม และคุณค่าด้านการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม ในด้านของวิถีชีวิต และลักษณะทางสังคมที่สืบทอดกันมา ส่งผลให้ประชากรในชุมชนมีความผูกพันกับวิถีชีวิต ประเพณีและสถานที่สำคัญในชุมชน โดยประชากรดั้งเดิมในชุมชนและผู้อพยพย้ายใหม่มีความสัมพันธ์ที่ดีและให้การช่วยเหลือกันถึงแม้จะไม่ได้เป็นระบบความสัมพันธ์เช่นเครือญาติแบบในอดีต ปัจจุบันมีการใช้พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนบุคคลบางส่วนร่วมกันผ่านกิจกรรมการค้า การอยู่อาศัย และการจัดงานประเพณี เช่น การใช้ถนนพระรามหน้าอาคารแถวเพื่อวางสินค้าและจัดวางโต๊ะอาหาร การใช้พื้นที่ถนนจัดงานกิจกรรมทางศาสนา และสืบสานประเพณีไทย-จีน ร่วมกัน รวมไปถึงการแบ่งพื้นที่หน้าอาคารแถวเพื่อค้าขาย และการให้เข้าบ้านริมน้ำเพื่ออยู่อาศัย (Pumphit, N., Interview on 22 December 2018) ชุมชนตลาดล่างจึงมีบทบาทสำคัญมากกว่าการเป็นแหล่งการค้าระดับท้องถิ่นของเมืองเก่าลพบุรี แต่มีคุณค่าต่อการรักษาวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมไว้ด้วย

คุณค่าด้านการศึกษา ชุมชนตลาดล่างเป็นตลาดเก่าที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความเก่าแก่ทางการค้าของย่านตลาดเก่าเมืองลพบุรี ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มอาคารแถวดั้งเดิม ที่มีความสมบูรณ์ในด้านวัสดุการก่อสร้าง และการออกแบบที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการค้า รวมไปถึงความดั้งเดิมของการตั้งบ้านเรือนที่เชื่อมโยงกับเส้นทางสัญจรทั้งตรอก ซอย ขนาดเล็ก และยังคงความเป็นชุมชนพักอาศัยที่มีการผสมผสานกิจกรรมการค้าและการบริการ สะท้อนลักษณะเด่นด้านอาคารพื้นที่ที่เป็นตัวแทนของอาคารในเขตเมืองเก่าลพบุรีที่ควรค่าต่อการศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในส่วนของ “ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยรอบ” พบว่า กิจกรรมการค้าในชุมชนตลาดล่างและความต่อเนื่องของอาคารตึกแถวของชุมชนตลาดล่างที่ต่อเนื่องกับชุมชนตลาดบนเมืองนั้นส่งเสริมความเป็นย่านการค้าสำคัญของเมืองลพบุรีและส่งผลต่อภูมิทัศน์เมืองที่โดดเด่นทั้งในด้านกิจกรรมและสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ยังมีการใช้พื้นที่ค้าขายริมถนนและใช้พื้นที่ริมน้ำสำหรับอยู่อาศัยร่วมกันทั้งคนดั้งเดิมและผู้อพยพย้ายใหม่ รวมถึงอาคารริมน้ำหรือท่าเรือส่วนบุคคลด้านหลังอาคารแถวที่ยังใช้เส้นทางลัดเข้าออกชุมชนเหมือนเช่นในอดีต แสดงถึงวิถีชีวิตของคนในตลาดที่เคารพการใช้พื้นที่ร่วมกัน (Panin, O., 2001) ทำให้เกิดความต่อเนื่องของพื้นที่ค้าขาย ที่อยู่อาศัย และพื้นที่สาธารณะของชุมชน

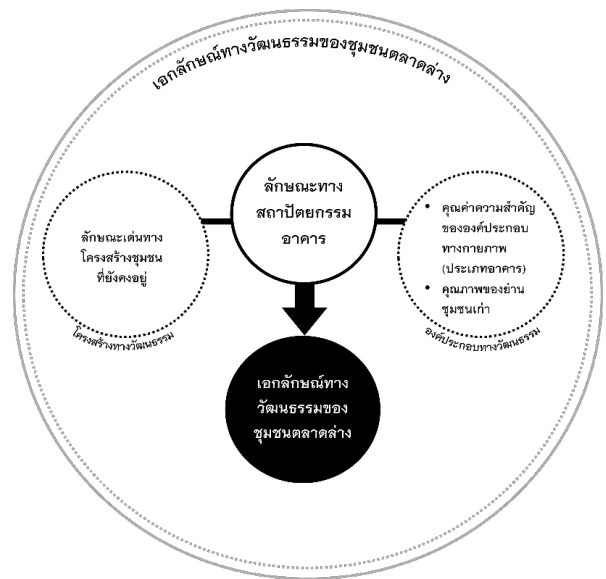
7. การอภิปราย สรุปผล และข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างที่พบว่ามีตัวแปร 4 ตัวแปรที่สะท้อนความโดดเด่นของโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เกิดจากองค์ประกอบวัฒนธรรมทางด้านกายภาพ ซึ่งมี “ลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่” ได้แก่ ที่ตั้งชุมชนอาคาร และการเรียงตัวของกลุ่มอาคารที่ถูกออกแบบมาให้มีปฏิสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรหลักของชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ รวมไปถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชน ได้แก่ ทำน้ำ และสะพาน จึงส่งผลให้ชุมชนตลาดล่างมี “ลักษณะเด่นทางด้านภูมิทัศน์ชุมชน” ทั้งในด้านของทัศนียภาพความงามของกลุ่มเรือนอาคารแถวตลอดแนวถนนพระราม ความงดงามโดดเด่น แปลกตาของสถาปัตยกรรม และความโดดเด่นเรื่องสัดส่วนของชุมชนที่มีขนาดเล็ก รวมไปถึงความสวยงามของทัศนียภาพความงามของบ้านเรือนริมน้ำลพบุรี เรือหาปลา และแฟรมน้ำ ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของชุมชน สะท้อนว่าองค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรมของชุมชน พืชพันธุ์ ที่โดดเด่นตามธรรมชาติส่งผลต่อภาพรวมของชุมชนและบรรยากาศของสถานที่ตั้ง ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ (Burke, 1976) ในขณะเดียวกันก็มีความสำคัญต่อ “ลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์” สร้างการจดจำบรรยากาศชุมชน การบ่งบอกทิศทาง และการเป็นจุดหมายตาของชุมชนจากความเก่าแก่ของร้านค้าดั้งเดิมของชุมชน รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แปลกตา รวมถึงแม่น้ำลพบุรีมีบทบาทต่อการกำหนดสัดส่วนของชุมชนให้มีขนาดเล็กซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการจัดวางอาคารที่สัมพันธ์กับพื้นที่โล่ง สะท้อนถึงการใช้พื้นที่ว่าง และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนที่ปรากฏและทำให้ชุมชนนั้น ๆ มีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน (Dobby, A., 1978) ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการรับรู้ถึงสุนทรียภาพและสร้างความต่อเนื่องทางสายตาได้อย่างชัดเจน จาก “ลักษณะเด่นด้านมุมมอง” ที่เน้นให้เห็นถึงขอบชุมชน (Edge) ซึ่งเกิดจากความต่อเนื่องของอาคารแถวของชุมชนตลาดล่าง ถนนพระราม และแม่น้ำลพบุรี ขณะเดียวกันก็แสดงถึงจุดสิ้นสุดของพื้นที่ชุมชนและจุดหมายตาของชุมชน ได้แก่ จุดตัดถนน แม่น้ำลพบุรี การลดระดับและความกว้างถนนและความแตกต่างของสถาปัตยกรรมอาคาร

สำหรับการศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบทางวัฒนธรรมใน 2 ตัวแปร พบว่า ในด้าน “คุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางกายภาพ (ประเภทอาคาร)” องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นคือ ลักษณะสถาปัตยกรรมอาคาร มีความสำคัญต่อชุมชนตลาดล่างทั้งในคุณค่าด้านอารมณ์ ได้แก่ ความเป็นจิตวิญญาณและสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic values), ความอัศจรรย์ (wonder) และความต่อเนื่อง (continuity) ส่วนคุณค่าทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความเป็นประวัติศาสตร์ (historic values) ความมีอายุขัย (age) และลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม ซึ่งคุณค่าทั้งด้านอารมณ์และวัฒนธรรมของลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารที่กล่าวมานั้นส่งผลให้อาคารในชุมชนตลาดล่างมีความโดดเด่นแสดงถึงโครงสร้างชุมชนที่ยังคงอยู่ และสำหรับด้าน “คุณภาพของย่านชุมชนเก่า” ในด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนตลาดล่างมีลักษณะเด่นทางกิจกรรมทางวัฒนธรรม คือ การรักษากิจกรรมการค้าขายในอาคารเก่าสะท้อนความผูกพันทางเครือญาติมีผลต่อความหวงแหนและรักษาอาคารที่อยู่อาศัยไว้ ประกอบกับการมีความทรงจำร่วมกันของชุมชน ได้แก่ ความทรงจำในวัยเด็กของชุมชนที่แสดงความเจริญทางเศรษฐกิจของชุมชน, เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการสัญจรหลักของชุมชนและเหตุไฟไหม้ที่มีผลต่อการทำลายภูมิทัศน์ของชุมชนตลาดล่างอย่างรุนแรง ในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกผ่านการทำกิจกรรมประเพณีสำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีน กิจกรรมการค้าขายที่ต่อเนื่องกันที่ส่งเสริมความเป็นย่านการค้าสำคัญของเมืองลพบุรี

ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง พบว่า องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นคือ “ลักษณะสถาปัตยกรรมอาคาร” นั้นมีความโดดเด่นในคุณค่าด้านอารมณ์ที่สะท้อนจิตวิญญาณ ความเป็นสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic values) ความอัศจรรย์ (wonder) และความต่อเนื่อง (continuity) นอกจากนี้ในด้านวัฒนธรรมยังสะท้อนถึงประวัติศาสตร์และความโดดเด่นของสถาปัตยกรรม ซึ่งความโดดเด่นของลักษณะทางสถาปัตยกรรมนี้ปรากฏอยู่ในลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชนตลาดล่างในทุก ๆ ด้านทั้งด้านมุมมอง

ภูมิทัศน์เมืองและภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ รวมถึงภูมิสัญลักษณ์ที่เป็นจุดหมายตาของผู้เข้ามาเยือน ขณะเดียวกันลักษณะสถาปัตยกรรมอาคารยังแสดงถึงคุณค่าของชุมชนในด้านคุณภาพของชุมชนเก่าที่มีความสำคัญต่อการระลึกถึงและการรักษาความทรงจำของชุมชนไว้ในเชิงสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ดังนั้น “ลักษณะทางสถาปัตยกรรมอาคาร” จึงถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่าง จังหวัดลพบุรี (รูปที่ 16)

ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2562
รูปที่ 16 เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดล่างจังหวัดลพบุรี (Cultural Identity of Taladlang Community, Lopburi province)

สำหรับชุมชนตลาดล่างที่ยังมีกิจกรรมและวิถีชีวิต รวมไปถึงองค์ประกอบทางธรรมชาติและภูมิทัศน์ที่สมบูรณ์ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม แสดงถึงการคงอยู่ของกิจกรรมภายใต้ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ในการอนุรักษ์ชุมชนนั้นจำเป็นต้องยิ่งที่จะต้องรักษาคุณภาพในเชิงกิจกรรมวิถีชีวิตของผู้คนไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นการพัฒนาจากภายนอกเช่นการท่องเที่ยวนั้นควรเป็นปัจจัยสนับสนุนการดำรงอยู่ของระบบสังคมในชุมชนตลาดเก่า เพื่อที่จะถ่ายทอดวิถีชีวิตชุมชนที่ยังสืบปฏิบัติกันมานั้นให้ดำรงอยู่ต่อไป การอนุรักษ์จึงควรสร้างความสมดุลของการเปลี่ยนแปลง ให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังคงรักษาคุณภาพโดยรวมของสถานที่เอาไว้

References

- Burke, G. (1976). *Townscape*. England: Pelican Books Ltd.
- Dobby, A. (1978). *Conservation and Planning*. London: Hutchinson. Great Britain: Anchor Press Ltd.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings*. (3rd ed.). London: Routledge.
- Garnham, H.L. (1985). *Maintaining the spirit of place: A Process for the preservation of town character*. Mesa: PDA.
- Khwansuwan, S. (2015). Traditional Communities: Definition, Value, Regeneration Mechanism to Everyday Life Practice. *Journal of Faculty of Architecture, KMITL* .Vol 17(20), 1-17.
- Kitrackool, N. (1985). *Settlement geography*. Bangkok: Odeon Store.
- Natural and Cultural Environmental Conservation Department. (2005). *Lopburi Old Town map*. Lopburi: Thepsatri rajabhat university.
- Nitikul, S. (2013). *Ancient image of Lopburi legend*. Bangkok: P.A. Living.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2005). *System for Conservation Cultural environment*. Bangkok: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2012). *Environmental Quality Standards Project Art of the old community In the central and eastern regions: quality standards, environmental arts, old community areas*. Bangkok: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning.
- Pama, T. and Haocharoen, K. (2017). Factors Affecting the Changes of Taladlang District, Lopburi Province. *Journal of Faculty of Architecture, KMITL* .Vol 19(25), 51-68.
- Panin, O. (2001). *The Indigenous shophouses in the urban area*. Bangkok: J Princes.
- Phongprayoon, C. (1993). *Human settlements theory and guidelines*. Bangkok: Chulalongkorn University Printing Press.
- Pimolsathein, Y. (2012). Critical Issues on the Conservation of Historic Urban Community for Thailand. *NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture Journal. Department of Architecture and Related Arts, Faculty of Architecture, Silpakorn University*. 9(2), 100-119.
- Pumphit, N. Fried banana shop owner. (22 December 2018). Interview.
- Sene Na Ayudhdhaya, K. and Kirdsiri, K. (2016). Vernacular Rowhouse in Historic Urban Landscape of Talad Lang Rama Street, Lopburi Province. *Academic Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University*. Volume. 15(1).
- Spencer, J.E. and Thomas, W.L. Jr. (1969). *Cultural geography: an evolutionary introduction to our humanized earth*. New York: Wiley.